

The Obligations of Transnational Corporations to Reduce Greenhouse Gas Emissions in the Framework of Market-Based Mechanisms With an Emphasis on Judicial Procedure (From the Jonah Gamber Decision to Advisory Opinions)

Vali Ollah Nasiri¹ Saleh Rezaei Pishrobat^{*2} Hojjat Salimi Torkman³

1. Ph.D. Student in International Law, Islamic Azad University, Maragheh Branch, Maragheh, Iran.

2. Associate Professor, Nuclear Science and Technology Research Institute (NSTRI), Tehran, Iran.

3. Associate Professor, Department of Law, Shahid Madani University Of Azerbaijan, Tabriz, Iran.

*. Corresponding Author Email: srezaei@aeoi.org.ir

Received: 2025-06-03

Revised: 2025-08-27

Accepted: 2025-10-28

Available Online: 2026-03-01

How to cite this article:

Nasiri, V. ; Rezaei Pishrobat, S., & Salimi Torkmani, H.(2026). The Obligations of Transnational Corporations to Reduce Greenhouse Gas Emissions in the Framework of Market-Based Mechanisms With an Emphasis on Judicial Procedure (From the Jonah Gamber Decision to Advisory Opinions), Encyclopedia of Economic Law Journal, 32(28): (126-153) (In Persian with English abstract). <https://doi.org/10.22067/economlaw.2025.93739.1456>

Abstract

The transformation of the “scientific uncertainty” of climate change caused by human activities into a “clear scientific consensus” following the publication of the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change caused the international climate change regime to set aside a greater share of climate commitments for the private sector. The formulation of the Guiding Principles on Business and Human Rights and the principles of the United Nations Global Compact led to greater regularity and responsibility of the private sector in terms of environmental protection. So much so that the Dutch District Court’s reference in the case of “Miliodivenci v. Shell” to “soft law instruments” alongside climate agreements (hard law) enabled the court to rule on the necessity of transnational corporations’ adherence to climate commitments. This research seeks to answer the question using a descriptive-analytical method and using international documents and case law: What responsibilities and obligations do transnational corporations have in reducing greenhouse gas emissions? The results of the study show that in light of new legal developments, including the provision of the private sector’s participation in climate goals through market mechanisms and the implementation of sustainable development projects (MDS) by anticipating paragraph (4) of Article 6 of the Paris Agreement and linking the international human rights system with the international climate change system, separate, individual and independent responsibility of transnational corporations is being formed and recognized. The findings of the study show that judicial authorities such as the Dutch courts in the case of Miliodefense v. Shell (2021), the Philippine Human Rights Commission in the case of the largest carbon producers (2022), and the American Court of Human Rights in an advisory opinion (2025) have recognized the separate and individual responsibility of transnational corporations and, by challenging transnational corporations in green proceedings, have shown that the time has come for companies to be accountable for their climate commitments.

1. INTRODUCTION

Climate change, as defined by the Bali Action Plan, is an “obstacle to sustainable development” (UNFCCC, 2007: 1), as defined by the Copenhagen Accord, “the defining crisis of our time” (UNFCCC, 2009: 1), and as defined by the Paris Agreement, is an “immediate and irreversible threat” (UNFCCC, 2015: 1), which, according to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC AR4, 2007: 1), is mainly caused by greenhouse gas emissions due to the activities of transnational corporations (HRC, 2009: 2). Considering the negative impact of greenhouse gas emissions on the environment (Karl & Trenberth, 2003: 6), international law has imposed a “commitment to stabilize and reduce greenhouse gases” on governments to solve this crisis (Hohne, 2005: 6). There have been numerous studies on the reduction commitments of governments (Busch et al., 2023: 897). However, it can be safely said that no research has been conducted domestically on whether private companies also have commitments on climate change. Given the importance of the issue and whether transnational companies also have binding climate commitments in the international arena, it should be examined. Because on the one hand, transnational corporations are considered the largest emitters of greenhouse gases (Hampton & Whitmarsh, 2023:1157; Campiglio et al., 2018: 642; Griffin, 2017: 8; Daumas, 2024: 601) on the other hand, transnational corporations play an important role in reducing greenhouse gas emissions by changing business models, providing technical innovations, and providing the financial resources needed to combat climate change (IPCC AR4, 2007: 58-68).

2. PURPOSE

The aim of this study is to examine the commitment of transnational corporations to reduce greenhouse gases. The importance of the issue lies in the relevance and role of transnational corporations in the climate change debate. The relationship between climate change and global business has been cited as the most controversial and difficult issue of climate change (Bodansky et al., 2017: 379). Because on the one hand, transnational corporations are considered the largest emitters of greenhouse gases (Hampton & Whitmarsh, 2023:1157; Campiglio et al., 2018: 642; Griffin, 2017: 8; Daumas, 2024: 601). On the other hand, transnational corporations play an important role in reducing greenhouse gas emissions by changing business models, providing technical innovations, and providing the financial resources needed to combat climate change (IPCC AR4, 2007: 58-68). However, the most important challenge in the field of the relationship between climate change and commercial companies is the climate responsibility and obligations of transnational corporations.

3. METHODOLOGY

This research uses a descriptive-analytical method and uses content analysis of international documents and judicial decisions to address the reduction commitments of transnational corporations.

4. FINDINGS

Given international developments such as the increase in green litigation and the issuance of numerous judicial decisions (such as the *Gambre v. Shell* case, the *Miliodifensi v. Shell* case) based on paragraph (4) of Article 6 of the Paris Agreement and citing the Guiding Principles on Business and Human Rights and the principles contained in the “Global Compact”, it can be said that the soft responsibility of private companies is transformed into binding climate obligations (Paiement, 2023: 44). According to this approach, every actor is responsible for his behavior and must fulfill his duties to prevent harmful effects on the environment (Johannsen et al., 2025: 275). The Hague Court of Appeal also states in paragraph 7.53 of its judgment in the *Miliodifensi* case: “State mitigation measures do not relieve transnational corporations from their climate responsibilities and obligations.” In addition to joint responsibility with the state, transnational corporations also have individual and independent responsibility for climate change. Because relying on a shared responsibility approach cannot eliminate “global challenges” (Paiement, 2023: 44). De Jong describes limiting the responsibility of transnational corpora-

tions to shared responsibility with the state as a “pessimistic worldview” that allows a company to continue to pollute the environment (De Jong & Amtenbrink, 2023: 88). It is expected that the present research can explain the climate commitments of transnational corporations and commit them to environmental standards.

5. DISCUSSION

The involvement of transnational corporations in the programmes, actions and decisions of the Conference of the Parties to the Convention on Climate Change (COP) has been repeatedly highlighted. Decision 3 of COP 13 stresses the need for private sector participation in the implementation of the framework for technology transfer, in particular technologies to reduce greenhouse gas emissions (UNFCCC, Decision 3/CP.13, 2007: 12). Paragraph (v) of the first paragraph of Decision 3 of COP 13, entitled “The Bali Programme of Action”, emphasises the role of the private sector in providing finance and investment in climate-friendly technologies. The Glasgow-Sharm el-Sheikh Programme of Action on the Global Adaptation Goal, in paragraph 9, emphasises private sector participation (UNFCCC, Decision -/CMA.5, 2024: Para.9). At the 2015 Paris Climate Change Conference (COP21), it was agreed that more ambitious and effective climate action by all Parties and stakeholders, including global businesses, is essential to achieve the goals of the Paris Agreement (UNFCCC, Decision 1/CP.21, 2016: P.3; UNFCCC, Decision 15/CP.21, 2016: Paras.4). The Paris Agreement explicitly acknowledges that achieving climate goals requires the participation of the private sector (UNFCCC, Decision 1/CP.21, 2016: Paras 117, 133, 13). For this reason, some have described the Paris Agreement as the most comprehensive framework for the participation of non-state actors (Chan et al., 2022: 628). The first decision of COP21 recognized the commitments of all actors, including those initiated through the Lima-Paris Action Agenda, as well as the urgent need to scale up the global response to climate change and support the ambitious goals of governments (UNFCCC, Decision 1/CP.21, 2016, Paras.133). Since the adoption of the Paris Agreement, global action, especially the role of the private sector in achieving climate goals, has been consistently endorsed and emphasized at subsequent Conferences of the Parties under the title “Morocco Partnership for Global Action on Climate Change” agreed at COP22 in Marrakech (UNFCCC, The MPGCA, 2016: 34). COP21 also established a new role, the “High-Level Climate Advocate”, by the Parties to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC, Decision 1/CP.21, 2016, Paras.121). The advocate role is to strengthen private sector engagement to reduce greenhouse gas emissions (Backstr & Kuyper 2024: 180). At COP21, Mr. Gonzalo Muñoz was appointed as the first High-Level Climate Advocate. Mr. Muñoz has supported private sector engagement to achieve the goals of the Paris Agreement and has encouraged business climate action. Examples of this include his support for the Fashion Charter for Climate Action and his leadership of the Moroccan participation under the UNFCCC. In the first review of global action, which concluded in 2023 at COP 28, the Parties to the Paris Convention continued to emphasize the central role of the private sector in achieving the global transition to clean energy and greenhouse gas reductions (UNFCCC, Decision-/CMA.5, 2023). At COP 29, known as the “CPA with Private Sector Participation” (UNFCCC, Decision 2/CP.29, 2024, Paras.18), ambitious financial commitments with private sector support for the transition to a low-carbon future were reaffirmed in paragraph 18 of Decision I, paragraph 18 of Decision II, paragraph 16 of Decision III and paragraph 19 of Decision VII.

6. CONCLUSION

The ambitious goal of achieving net-zero greenhouse gas emissions by 2050, recommended by the Parties to the Convention on Climate Change (COP) at its annual meetings and emphasized in the Copenhagen COP15 (2009), Cancun COP16 (2010), Warsaw COP19 (2013), Paris COP21 (2015), Glasgow COP26 (2021), Sharm El Sheikh COP27 (2022), UAE COP28 (2023) and Baku COP29 (2024), requires transnational corporations to play a critical role in “partnering with governments” to reform and improve business models in line with climate goals. Some international developments, such as the formulation of the Guiding Principles on Trade and Human Rights and the United Nations Global Compact, and the issuance of judicial decisions citing the above principles and linking the international human rights system with the international climate change system, indicate the recognition of the independent responsibility of transnational corporations to fulfill climate commitments. The conviction

of transnational corporations in judicial authorities to the need to take mitigation measures will also lead to a scale effect in international trade. According to the “scale effect”, resources are transferred from less productive and risky functions to reinvestment in more profitable and low-risk places. Simply put, when investment in fossil fuels faces the financial risk of climate lawsuits, we will see investment in low-carbon energies. Because facing climate lawsuits will reduce the stock prices of transnational corporations, reduce credibility, and reduce the incentive for companies to invest in the fossil energy industry. Therefore, transnational corporations will be forced to make climate-friendly investments in order to continue their activities. Climate-friendly investments will reduce greenhouse gases and modify the pattern of energy production and consumption. The goal of the Framework Convention is “control of greenhouse gas emissions” and “sustainable economic development,” and judicial decisions play a significant role in achieving this goal and changing the perspective of multinational corporations to adapt their business to a low-carbon future. Climate lawsuits will accelerate the energy transition by targeting large carbon emitters and recognizing the individual responsibility of transnational corporations for climate change. The decisions issued in these cases, due to their persuasive power and evidentiary power, can be influential and decisive in changing and correcting undesirable patterns of energy production and consumption. Judicial decisions emphasize that climate commitments are binding not only within the framework of specific treaties, but also in light of general and customary rules of international law. An approach that offers a new reading of climate commitments.

Keywords: Climate Change, Mitigation Commitments, Transnational Corporations, Paris Agreement, Sustainable Development Mechanism.

تعهد شرکت‌های فراملی به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در چارچوب مکانیسم‌های مبتنی بر بازار با تأکید بر رویه قضایی (از رای جونا گمبر تا آرای مشورتی)*

ولی‌اله نصیری^۱، صالح رضایی پیشرباط^{۲*}، حجت سلیمی ترکمانی^۳

دریافت: ۱۳-۰۳-۱۴۰۴ | بازنگری: ۰۵-۰۶-۱۴۰۴ | پذیرش: ۰۶-۰۸-۱۴۰۴ | انتشار: ۱۰-۱۲-۱۴۰۴

چکیده

تبدیل «عدم قطعیت علمی» تغییرات اقلیمی ناشی از فعالیت‌های بشری به «اجماع علمی آشکار» به دنبال انتشار چهارمین گزارش هیئت بین‌الدولی تغییر اقلیم، باعث شد تا نظام بین‌المللی تغییرات اقلیمی سهم بیشتری از تعهدات اقلیمی را برای بخش خصوصی کنار بگذارد. تدوین اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر و اصول پیمان جهانی سازمان ملل متحد موجب قاعده‌مندی و مسئولیت‌پذیری بیشتر بخش خصوصی در خصوص حفاظت از محیط زیست گردید. به طوری که استناد دادگاه ناحیه‌ای هلند در قضیه «میلیودیفنسی علیه شل» به «ابزارهای حقوق نرم» در کنار توافقنامه‌های اقلیمی (حقوق سخت)، دادگاه را قادر ساخت تا حکم بر لزوم پایبندی شرکت‌هایی فراملی به تعهدات اقلیمی بدهد. این تحقیق به روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از اسناد بین‌المللی و رویه قضایی به دنبال پاسخ به این پرسش است که شرکت‌هایی تجاری فراملی چه مسئولیت و تعهداتی در زمینه کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای دارند؟ نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در پرتو تحولات حقوقی جدید از جمله فراهم شدن زمینه مشارکت بخش خصوصی در اهداف اقلیمی از طریق سازوکار بازار و اجرای پروژه‌های توسعه پایدار (ام.دی.اس) با پیش‌بینی بند (۴) ماده ۶ توافقنامه پاریس و پیوند دادن نظام بین‌المللی حقوق بشر با نظام بین‌المللی تغییرات اقلیمی، مسئولیت جداگانه، فردی و مستقل از دولت‌ها برای شرکت‌هایی فراملی در حال شکل‌گیری و شناسایی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مراجع قضایی نظیر دادگاه‌های هلند در پرونده میلیودیفنسی علیه شرکت شل (۲۰۲۱)، کمیسیون حقوق بشر فیلیپین در پرونده بزرگ‌ترین تولیدکنندگان کربن (۲۰۲۲) و دیوان آمریکایی حقوق بشر در نظر مشورتی (۲۰۲۵) مسئولیت جداگانه و فردی شرکت‌هایی فراملی را مورد شناسایی قرار داده و با به‌جالش کشیدن شرکت‌هایی فراملی در دادرسی‌های سبز، نشان دادند که زمان پاسخگویی شرکت‌های در قبال تعهدات اقلیمی فرارسیده است.

کلید واژه‌ها: تغییرات اقلیمی، تعهدات کاهش، شرکت‌هایی فراملی، توافقنامه پاریس، مکانیسم توسعه پایدار.

* این مقاله مستخرج از رساله دکتری تحت عنوان «سیر تحول تعهدات دولت‌ها در زمینه استفاده از انرژی‌های پاک در حقوق بین‌الملل محیط زیست» در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه می‌باشد.

۱. دانشجوی دوره دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد مراغه، ایران. ایمیل: valinasiri58@yahoo.com

۲. *دانشیار پژوهشگاه علوم و فنون هسته‌ای تهران، ایران. (نویسنده مسئول) ایمیل: srezaei@aeoi.org.ir

۳. دانشیار گروه حقوق دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. ایمیل: salimi@azaruniv.ac.ir

۱. مقدمه

تغییرات اقلیمی به تعبیر برنامه اقدام بالی «مانع پایداری توسعه» (UNFCCC, 2007: 1)، به تعبیر توافقنامه کپنهاگ «بحران تعیین کننده عصر ما» (UNFCCC, 2009: 1)، به تعبیر توافقنامه پاریس «تهدید فوری و غیرقابل برگشتی» (UNFCCC, 2015: 1) است که مطابق گزارش ارزیابی چهارم هیئت بین‌الدولی تغییر اقلیم (IPCC AR4, 2007: 1)، عمدتاً ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای به دلیل فعالیت شرکت‌هایی فراملی است (HRC, 2009: 2) با توجه به تأثیر منفی انتشار گازهای گلخانه‌ای بر محیط زیست (Karl & Trenberth, 2003: 6) حقوق بین‌الملل برای حل این بحران «تعهد به تثبیت و کاهش گازهای گلخانه‌ای» را برای دولت‌ها تحمیل کرده است. (Hohne, 2005: 6) در مورد تعهدات کاهش دولتی، تحقیقات متعددی شده است. (Busch et al., 2023: 897) اما در مورد اینکه آیا شرکت‌هایی خصوصی نیز تعهداتی در زمینه تغییرات اقلیمی دارند به جرات می‌توان گفت در داخل کشور پژوهشی صورت نگرفته است. با توجه به مقدمه فوق هدف این پژوهش بررسی تعهد شرکت‌های فراملی به کاهش گازهای گلخانه‌ای می‌باشد. اهمیت موضوع به ارتباط و نقش شرکت‌هایی فراملی در بحث تغییرات اقلیمی برمی‌گردد. از رابطه تغییرات اقلیمی و کسب و کارهای جهانی به بحث برانگیزترین و دشوارترین مسأله تغییرات اقلیمی یاد شده است. (Bodansky et al., 2017: 379) زیرا از یک سو شرکت‌هایی فراملی به‌عنوان بزرگ‌ترین انتشاردهندگان گازهای گلخانه‌ای، محسوب می‌شوند (Hampton & Whitmarsh, 2023: 1157; Campi-glio et al., 2018: 642; Griffin, 2017: 8; Dumas, 2024: 601) از سوی دیگر شرکت‌هایی فراملی نقش مهمی در کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای از طریق تغییر مدل تجارت، فراهم کردن نوآوری‌های فنی و تامین منابع مالی مورد نیاز برای مبارزه با تغییرات اقلیمی را دارند (IPCC AR4, 2007: 68-58) اما مهم‌ترین چالش در زمینه رابطه تغییرات اقلیمی و شرکت‌هایی تجاری، مسئولیت و تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی فراملی است. برخی از نویسندگان و محققان نظر بر مسئولیت نرم و یا فقدان مسئولیت شرکت‌هایی خصوصی برای اتخاذ اقدامات کاهش و تعدیلی دارند. (Riedel, 2016: 93) این دسته مسئولیت شرکت‌هایی فراملی را در جهت کاهش گازهای گلخانه‌ای یک مسئولیت مشترک با دولت می‌دانند. اما برخی نویسندگان با توجه به تحولات بین‌المللی نظیر افزایش دادرسیهای سبز و صدور آرای قضایی متعدد قضایی (نظیر قضیه گمبره علیه شیل، قضیه میلیودیفرنسی علیه شیل) بر مبنای بند (۴) ماده ۶ توافقنامه پاریس و با استناد به اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر و اصول مندرج در «سند پیمان جهانی»، از تبدیل مسئولیت نرم شرکت‌هایی خصوصی به تعهدات الزام‌آور اقلیمی بحث می‌کنند. (Paiement, 2023: 44) مطابق این رویکرد هر بازیگری مسئول رفتار خود بوده و باید وظایفش را در جهت پیشگیری از آثار خسارت بار به محیط زیست انجام دهد. (Johannsen et al., 2025: 275) دادگاه تجدیدنظر لاهه نیز در بند ۷/۵۳ حکم خود در پرونده میلیودیفرنسی اظهار می‌دارد: «اقدامات کاهش دولتی موجب رهایی شرکت‌هایی فراملی از مسئولیت و تعهدات اقلیمی نمی‌شود». شرکت‌هایی فراملی علاوه بر مسئولیت مشترک همراه با دولت، در برابر تغییرات اقلیمی مسئولیت فردی و مستقل نیز دارند. زیرا با تکیه بر رویکرد مسئولیت مشترک نمی‌توان «چالش‌های جهانی» را از میان برداشت. (Paiement, 2023: 44) «دی‌جونگ» محدود کردن مسئولیت شرکت‌هایی فراملی به مسئولیت مشترک با دولت را یک «جهان بینی بدبینانه» توصیف می‌کند که به یک شرکت اجازه می‌دهد، به آلودگیهای محیط زیستی ادامه دهد. (De Jong & Amtenbrink, 2023: 88) انتظار می‌رود تحقیق حاضر بتواند ضمن تبیین تعهدات اقلیمی شرکت‌های فراملی، آن‌ها را به استانداردهای محیط زیستی متعهد کند.

۲. پیشینه پژوهش

بیشتر متون پژوهشی در خارج از کشور بر راهکارهای مختلف کاهش میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای و رویکرد تعیین اهداف در کاهش گازهای گلخانه‌ای، متمرکز می‌باشند. کولک و بینکس (۲۰۰۸) استراتژی‌های حقوق بین‌الملل را در مقابله با تغییرات اقلیمی به استراتژی‌های جبران با کمک فناوری‌های نوین و استراتژی‌های مستقل کربن طبقه‌بندی می‌کند. استراتژی‌های جبران با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین به‌عنوان اصلاح الگوهای تولید و مصرف انرژی تعریف می‌شوند که با نصب فناوری‌های کارآمد انرژی برای صنایع کربن محور نهایتاً منجر به کاهش انتشار کربن در چرخه انرژی می‌شود. (Kolk & Pinkse, 2008: 1359) به‌طور مشابه وینهوفر و

1. The United Nations Global Compact (2000).

هافمن (۲۰۱۰) راهبردهای مقابله با تغییرات اقلیمی را به راهبردهای جبران کربن و راهبردهای کاهش کربن تقسیم می‌کنند. (Wein-hofer & Hoffmann, 2010: 77) کرابه و همکاران (۲۰۱۵) «همسویی اهداف شرکت‌های با اهداف اقلیمی»، را موجب کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در بخش صنعت و تجارت و افزایش فرصت‌های شغلی و توسعه کسب و کارهای جهانی تلقی کرده‌اند (Krabbe et al., 2015: 1057) دودا و همکاران (۲۰۱۶) «کاهش انتشار کربن با اصلاح شیوه‌های مدیریت شرکت‌ها» را مورد توجه قرار داده و بر تاثیر مدیریت شرکت‌ها در مدیریت کربن تأکید کرده‌اند (Doda et al., 2016: 257) دیتز و همکاران (۲۰۱۸) با «ارزیابی اقدامات اقلیمی توسط شرکت‌هایی بزرگ انتشاردهنده کربن»، عدم وضوح کافی در خصوص مسئولیت شرکت‌هایی فراملی را موجب انتشار گازهای گلخانه‌ای ارزیابی کرده‌اند (Dietz et al., 2018: 1072) به‌نظر بریانت و همکاران (۲۰۲۰)، فشار ناشی از دادگاه افکار عمومی، ریسک دعاوی اقلیمی، قوانین سختگیرانه و نظارت‌های رسمی و غیررسمی موجب کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای توسط شرکت‌هایی فراملی می‌شود (Bryant et al., 2020: 605) آرمور و همکاران (۲۰۲۳) «تعهدات اقلیمی شرکت‌ها»، را شامل تعیین تعهدات و اهداف اقلیمی، ارزیابی اثرات محیط زیستی و اقدامات متناسب در ارتباط با کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای می‌دانند. (Armour et al., 2023: 285) هاووز و همکاران (۲۰۲۴) مسئولیت شرکت‌هایی فراملی را منظر «بوم‌گشی» بررسی کرده‌اند. با این توضیح که شرکت‌هایی نفتی از دهه ۱۹۵۰ در مورد اثرات زیانبار فعالیت‌هایشان بر محیط زیست جهانی آگاه بودند اما نه تنها شرکت‌های نفتی حقیقت را پنهان کرده‌اند، بلکه دولت‌های ملی که از آسیب‌های ناشی از فعالیت‌های شرکت‌های نفتی آگاه بودند (یا باید می‌دانستند) و مسئولیت‌های گسترده تری نسبت به شرکت‌ها دارند، اقدامی نکرده‌اند و به‌اندازه شرکت‌های نفتی مسئول در چیزی هستند که می‌توان آن را «بوم‌گشی» با اتحاد شرکت‌های چندملیتی نفتی و دولت نامید. (Hauser et al., 2024: 1) پیشینه‌یابی در قالب مطالعات داخلی نتیجه‌ای را نشان نمی‌دهد. به‌عبارتی مراجعه به کتابخانه‌ها و پایگاه‌های علمی فارسی نشان می‌دهد که موضوع انتخاب شده کاملاً جدید بوده و درباره آن پژوهشی صورت نگرفته است.

۳. مبانی نظری تحقیق: بررسی نظرات ارائه شده در مورد تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی فراملی

در حقوق بین‌الملل محیط زیست از «اصل پیشگیری» به‌عنوان قاعده طلایی یاد می‌شود. این اصل در کنار «اصل احتیاط» در اسناد متعدد بین‌المللی محیط زیستی (بند سوم ماده ۴ کنوانسیون پاماکو مصوب ۱۹۹۱، اصل ۱۵ اعلامیه ریو ۱۹۹۲، بند نهم مقدمه کنوانسیون تنوع‌زیستی مصوب ۱۹۹۲، بند سوم از ماده ۳ کنوانسیون چارچوب تغییرات اقلیمی مصوب ۱۹۹۲، ماده ۹ طرح پیش‌نویس ۲۰۰۱ در مورد جلوگیری از خسارت زبان فرامرزی ناشی از فعالیت‌های خطرناک) به‌مثابه، تعهد عمومی مورد تأکید قرار گرفته است. برای پیشگیری از آثار زیانبار فعالیت‌های اقتصادی، تجاری و توسعه‌ای همه بازیگران دولتی و غیردولتی (شرکت‌هایی فراملی) باید قبل از هر اقدامی اثرات محیط زیستی اجرای طرح‌ها و پروژه‌های اقتصادی، تجاری و توسعه‌ای را مورد ارزیابی قرار دهند. (Kornov et al., 2007: 354) در سطح بین‌المللی بند «ج» ماده ۸ بیانیه اصول جنگل‌ها، فصل ۲۲ دستور کار ۲۱، ماده ۷ کنوانسیون هلسینکی ۱۹۹۲، ماده ۴ پروتکل الحاقی کنوانسیون بخارست ۱۹۹۲، ماده ۱۴ کنوانسیون تنوع‌زیستی ۱۹۹۲، ماده ۸ پروتکل مادرید ۱۹۹۱، ماده ۳۷ کنوانسیون لومه ۱۹۸۹، ماده ۳۷ کنوانسیون نومیا ۱۹۸۶، تصمیم شماره ۹۸/۳ کمیسیون اسپار، ماده ۴ کنوانسیون تغییرات اقلیمی ۱۹۹۲، کنوانسیون ارزیابی پیامدهای محیط زیستی ۱۹۹۱ (کنوانسیون اسپو) و بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون حفاظت از محیط زیست دریای خزر ۲۰۰۳ الزام به انجام ارزیابی پیامدهای محیط زیستی پیش از اجرای یک پروژه را مورد تأکید قرار داده‌اند (Agha Seyed Jafar Kashfi, 2018: 65) نتیجه عدم اجرای تعهدات فوق (پیشگیری، ارزیابی اثرات محیط زیستی و اطلاع‌رسانی) آسیب‌های محیط زیستی و در نتیجه مطرح شدن مسئولیت بازیگران بین‌المللی است. لزوم مسئولیت‌پذیری در حقوق بین‌الملل محیط زیست مطابق اصل ۲۱ اعلامیه استکهلم، اصل ۲، ۱۳ و ۱۶ اعلامیه ریو، ماده ۳۰ منشور حقوق اقتصادی و نکالیف دولت‌ها، ماده ۳ کنوانسیون تنوع‌زیستی، مقدمه کنوانسیون ۱۹۸۵ وین برای حفاظت از لایه ازن، ماده ۲۰ موافقت‌نامه انجمن ملتهای آسیای جنوب شرقی در مورد حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی، مورد تأکید قرار گرفته است. هر چند برخی دولت‌ها در برابر پذیرش این تعهد برای مدت‌ها استقامت کرده‌اند، اما اکنون به خوبی این تعهد جایگاه خود را در حقوق بین‌الملل یافته است و دولت‌ها با پدیده افزایش «دادخواست‌های اقلیمی» مواجه شده‌اند. تعهد به مسئولیت‌پذیری دولت‌ها بارها توسط رويه قضایی مورد تأکید قرار گرفته است. تعهد به مسئولیت‌پذیری شامل حمایت از محیط زیست، پرداخت غرامت و جبران خسارت آسیب‌های محیط زیستی علاوه بر

دولت‌ها شامل بازیگران غیردولتی (اشخاص و شرکت‌های خصوصی) نیز می‌باشد. چرا که ممکن است تخریب محیط زیست نه توسط دولت‌ها بلکه از سوی بازیگران غیردولتی صورت بگیرد. (HRC, 2016: para.65)

۳-۱. رویکرد تعهد فردی و مسئولیت مستقل شرکت‌هایی تجاری

رویکرد تعهد فردی و شناسایی شخصیت حقوقی بین‌المللی مستقل برای شرکت‌های تجاری از نظریه محض حقوقی «هانس کلسن^۲» نشئت می‌گیرد. در این رویکرد صرفاً دولت‌ها حاملان حقوق و تعهدات بین‌المللی نیستند (Kjeldgaard-Pedersen, 2018: 23)؛ بلکه مجموعه‌ای از دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و شرکت‌هایی تجاری فراملی می‌توانند مخاطب هنجارهای بین‌المللی باشند. ظهور بازیگران غیردولتی در عرصه بین‌المللی و تاثیرگذاری آن‌ها در عرصه‌های مختلف (Berman, 2021: 227) منشأ تحولاتی جدی در حقوق بین‌الملل (Saleh Majd et al., 2021: 186) و لزوم تبعیت همه تابعان و بازیگران عرصه بین‌المللی از قواعد و اصول حقوق بین‌الملل شده است. توسعه کمی بازیگران عرصه بین‌المللی (Ghasemi & Taskhiri, 2017: 216)، قاعده‌مندی آن‌ها را نیز از منظر کیفی ضروری کرده است. وقتی که میزان انتشار کربن یا آلودگی نفتی یک شرکت (مانند شیل) در دلتای نفت‌خیز نیجر به اندازه فعالیت‌های زینابار همه کشورهای آفریقایی است چگونه می‌توان از تعهدات مستقل شرکت‌های فراملی چشم‌پوشی کرد. (Sakib, 2021: 9) امروزه رویه انتقال مسئولیت محیط زیستی از دولت‌ها به عاملان خصوصی به میزان زیادی توسعه یافته است. به نظر می‌رسد انحصار مسئولیت به تدریج در حقوق بین‌الملل در حال برداشته شدن است. تدوین طرح مسئولیت دولت‌ها برای اعمال متخلفانه بین‌المللی در سال ۲۰۰۱ و به دنبال آن تدوین مقرراتی در زمینه مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی در سال ۲۰۱۱، این دیدگاه را تقویت می‌کند که نظام‌های بین‌المللی (همانند نظام مسئولیت) ساده شروع می‌شوند و به تدریج دقیق‌تر و ظریف‌تر می‌گردند. لذا بعید نیست که در آینده شاهد تدوین طرح مسئولیت بخش خصوصی (شرکت‌های تجاری) برای نقض تعهدات بین‌المللی باشیم. همان‌طور که تعمیم نظام مسئولیت بین‌المللی به بازیگران غیردولتی کاملاً مشهود است. (Zamani & Ziaei, 2011: 54) استقلال مسئولیت بازیگران غیردولتی از دولت در رویه قضایی اولین بار در قضیه تلینی^۳ در سال ۱۹۲۳ مطرح شد. به بیان دیگر، در نظام بین‌المللی برخلاف گذشته، منحصرأ دولت‌ها مسئول و متعهد نیستند، بلکه اشخاص دیگری نیز متعهد و مسئول شناخته می‌شوند که در صورت نقض تعهد باید خسارت به بار آمده را جبران نمایند. یکی از تفاوت‌های اساسی طرح مواد ۲۰۰۱ کمیسیون حقوق بین‌الملل راجع به مسئولیت دولت‌ها در پیشگیری از خسارات فرامرزی و طرح اصول ۲۰۰۶ کمیسیون مذکور این است که در طرح اول، مسئولیت را بر دولت تحمیل می‌نماید اما در طرح دوم، مسئولیت بر «متصدی^۴» تحمیل شده است. حقوق بین‌الملل، جدایی شخصیت شرکت‌های تجاری از دولت را پذیرفته است، مگر در مواردی که پوشش شرکتی صرفاً وسیله یا ابزاری برای تقلب یا فرار از مسئولیت باشد (بند ۶ تفسیر ماده ۸ طرح مسئولیت دولت‌ها). در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی نیز تلاش‌هایی برای تحمیل تعهدات بین‌المللی حقوقی به صورت مستقیم محیط زیستی بر شرکت‌های فراملی نظیر ایجاد کمیته محیط زیست و تجارت توسط اعضای سازمان جهانی تجارت در دور اروگوئه جهت رعایت مؤلفه‌های ضروری محیط زیست، پیش‌بینی بند استثنای عمومی ماده ۲۰ گات (یا معادل آن در ماده ۱۴ گاتس) تحت عنوان «تدابیر ضروری برای حفاظت از حیات انسان‌ها، جانوران یا گیاهان»، تدوین «موافقت‌نامه محدودیت‌های فنی تجارت» جهت رعایت تعهدات حقوق بشری، اصول راهنمای سازمان ملل متحد در مورد تجارت و حقوق بشر و دستورالعمل‌های سازمان توسعه و همکاری اقتصادی برای شرکت‌های چندملیتی در مورد رفتار تجاری مسئولانه، صورت گرفته است. (Macchi & Zeben, 2021: 1) در سطح منطقه‌ای پیش‌نویس دستورالعمل اجباری کمیسیون اروپا در مورد بررسی دقیق حقوق بشر و محیط زیست (European Union, 2022: 27)، مفهوم گسترده‌ای از «بررسی دقیق» را ارائه می‌دهد که شامل تعهدات اقلیمی شرکت‌های فراملی نیز می‌شود. در سطح منطقه اروپا شرکت‌ها وظیفه دارند از قوانین کاهش‌ی اتحادیه اروپا پیروی کنند. توافق سبز که در دسامبر ۲۰۱۹ اعلام شد، برنامه‌هایی را برای تبدیل اروپا به «اولین قاره بدون کربن» تا سال ۲۰۵۰ ارائه کرد. اتحادیه

2. Hans Kelsen (1881-1973).

3. Tellini Case, The Corfu Incident (1923).

4. Manager.

اروپا به دنبال توافق سبز، قوانین اقلیمی مانند سیستم تجارت انتشار گازهای گلخانه‌ای^۵، دستورالعمل گزارش دهی پایداری شرکتی^۶ و دستورالعمل بررسی دقیق پایداری شرکتی^۷ را ایجاد و اصلاح کرده است.

۳-۲. رویکرد تعهد (مسئولیت) مشترک با محوریت دولت

از «بلی»^۸ و «جنتیلی»^۹ تا متاخرانی همچون «روبرت آگو»^{۱۰} و «جیمز کرافورد»^{۱۱} که در توسعه حقوق مسئولیت بین‌المللی نقش موثری داشته‌اند، دولت را به‌عنوان عضو اولیه جامعه بین‌الملل و مخاطب اصلی تعهدات بین‌المللی دانسته‌اند. (Crawford, 1998: 5) تمام معاهدات بین‌المللی موجود توسط دولت‌ها برای دولت‌ها مقرر شده‌اند و شرکت‌های فراملی به‌طور مستقل مسئولیتی در قبال تعهدات بین‌المللی ندارند. همان‌طور که «بن ون بوردن»^{۱۲}، مدیرعامل شرکت نفتی فرانسوی توتال در اعتراض به حکم دادگاه تجاری شهر ورسای علیه شرکت انرژی توتال در پرونده «دوستان زمین و همکاران در برابر شرکت توتال» در سال ۲۰۲۰ اظهار کرد که توافقنامه پاریس نه توسط شرکت‌ها بلکه توسط کشورها امضاء شده است. (Solntsev & Magomedova, 2023: 223) با این وجود حتی اگر مسئولیت بازیگران غیردولتی (شرکت‌هایی تجاری) در قبال تغییرات اقلیمی در طول مسئولیت دولت‌ها باشد، باید توجه کرد که همین شناسایی مسئولیت مشترک موجب پابندی شرکت‌هایی فراملی به تعهدات اقلیمی خواهد شد. زیرا دولت متبوع (مبدأ) و میزبان (مقصد) برای رهایی از مسئولیت مجبورند تا الزامات رفتاری شرکت‌هایی فراملی را تعیین و بر آن نظارت نمایند. زیرا مطابق قواعد حقوق بشری و محیط زیستی، دولت‌ها باید از حقوق افراد در برابر سوءاستفاده اشخاص ثالث، به‌ویژه شرکت‌هایی فراملی و دیگر بازیگران خصوصی محافظت کنند (HRC, 2016, para.65) و باید قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌هایی را برای تحقق اهداف حقوق بشری و محیط زیستی، ایجاد، اعمال و اجرا کنند (CESC, 2017: para.14) متون حقوق بشری نظیر پاراگراف ۶۸ نظریه عمومی شماره ۲۶ حقوق کودک (سال ۲۰۲۳)، نظریه کلی (تفسیری) شماره ۲۴ (۲۰۱۷) کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در مورد تعهدات دولت‌ها در قبال فعالیت‌های تجاری و کسب و کارها (CESC, 2017: para.31) و بندهای ۴۷ و ۵۵ گزارش خانم «آسترید پونتس ریانو»^{۱۳} (گزارشگر ویژه حق بشر برای داشتن محیط زیست پاک، سالم و پایدار) با اینکه بر مسئولیت و تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی فراملی تأکید کرده‌اند (UN, 2024: Para.47-55) اما متعهد اصلی تعهدات اقلیمی را دولت معرفی نموده‌اند که باید بر تعهدات اقلیمی کسب و کارها و شرکت‌هایی فراملی نظارت نماید. این رویکرد در معاهدات و موافقتنامه‌های تجاری و سرمایه‌گذاری نیز دیده می‌شود. به‌عنوان نمونه موافقتنامه تجارت آزاد آمریکای مرکزی در بند ۴ ماده ۱۷، دول عضو را ملزم می‌کند تا قانون‌گذاری برای حمایت از محیط زیست را تشویق نمایند و بر عملکرد شرکت‌هایی فراملی نظارت کنند. سند مونترو^{۱۴} (۲۰۰۸) و بند اول ماده ۱۶ پیش‌نویس کنوانسیون بین‌المللی سازمان ملل متحد در مقررات، نظارت و کنترل شرکت‌های نظامی و امنیتی خصوصی^{۱۵} نیز مقرر می‌دارد: «هر کشور عضو باید با اقدامات قانونی، قضایی، اداری و سایر اقدامات لازم بر فعالیتهای شرکت‌های خصوصی نظارت کنند». (UN, 2009: 11) بررسی اسناد فوق نشان می‌دهد که در حقوق بین‌الملل، مسئولیت محیط زیستی شرکت‌هایی خصوصی تحت‌الشعاع دولت که باید در قبال انتشار گازهای گلخانه‌ای توسط اشخاص خصوصی مسئول باشد، قرار دارد. اما شناسایی دولت به‌عنوان متعهد اصلی هنجارهای بین‌المللی هرگز به معنای نبود مسئولیت شرکت‌هایی خصوصی نیست. زیرا دولت‌ها با تصویب قوانین داخلی می‌توانند شرکت‌هایی خصوصی را به مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی مجبور نمایند.

5 . Emissions Trading System (EU ETS, EU ETS2).

6 . The Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD).

7 . The Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD).

8 . Pirinu Bli (1655-1731).

9 . Alberico Gentili (1552-1608).

10 . Robert Ago.

11 . James Crawford.

12 . Ben Van Beurden (Shell CEO 2014 to 2022).

13 . Astrid Puentes Riano (Appointment in 2024).

14 . The Montreux Document (2008).

15 . Draft International Convention On The Regulation, Oversight and Monitoring Of Private Military and Security Companies (2009).

حقوق بین‌الملل نیز این صلاحیت را به دولت‌ها داده است تا فعالیت شرکت‌هایی فراملی را که در قلمروی صلاحیتی آن‌ها مستقرند با تدوین قوانین داخلی الزام‌آور کنترل و تنظیم نمایند. (Karim et al., 2021) قانونمند ساختن شرکت‌هایی خصوصی مطابق قوانین داخلی برای پایبند نمودن آن‌ها برای تعهدات اقلیمی کافی است. زیرا مطابق بند اول ماده ۴ کنوانسیون تغییرات اقلیمی دول عضو باید آمار ملی گازهای حاصله از فعالیت‌های بشری به وسیله منابع و نحوه حذف آن‌ها را جمع‌آوری، مورد بازنگری دوره‌ای، منتشر و در اختیار اعضاء قرار بدهند. لذا وقتی کشوری متوجه انتشار گازهای گلخانه‌ای توسط بخش خصوصی می‌شود، منابع انتشار را مجبور به رعایت تعهدات اقلیمی خواهد کرد. زیرا مطابق رژیم بین‌المللی تغییرات اقلیمی، کشورها در انتشار گازهای گلخانه‌ای با محدودیت (سقف) مواجه بوده و زمانی حق انتشار کربن (حق آلودگی) دارند که با مکانیزم‌های جبرانی اجازه انتشار کربن دریافت نمایند. (Baron & Lanza, 2000: 143) لذا دولت‌ها مجبورند مطابق قوانین داخلی میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای را میان بخش‌های مختلف اقتصادی تقسیم کنند. بدین ترتیب بخش خصوصی زمانی اجازه فعالیت خواهد داشت که به محدودیت (یا سقف) آلودگی پایبند بوده و یا با اتخاذ مکانیسم‌های جبرانی اجازه انتشار مقدار مشخصی (مثلاً یک تن) آلاینده را دریافت نماید. همان‌طور که پس از امضای توافقنامه اقلیمی پاریس (۲۰۱۵) دولت‌ها، شرکت‌هایی بزرگ ذینفع در سوخت‌های فسیلی را ملزم به تطبیق فعالیت خود با اهداف اقلیمی کردند. (Hale et al., 2022: 18) شرکت بزرگ نفتی بی.پی.^{۱۶} یکی از پیشگامان اقدامات کاهش‌ی بود و در سال ۲۰۲۰ اعلام کرد که تا سال ۲۰۵۰ به یک تولیدکننده کربن صفر خالص تبدیل خواهد شد. شرکت‌هایی شل^{۱۷} و توتال^{۱۸} نیز از این روند پیروی کردند و حتی شرکت‌هایی اکسون موبیل^{۱۹} و شورون^{۲۰} نیز اهداف اقلیمی برای آینده را اتخاذ کردند. (Li et al., 2022: 7) به همین ترتیب، شرکت‌هایی بزرگ فناوری مانند مایکروسافت^{۲۱}، اپل^{۲۲}، فیس بوک^{۲۳}، آمازون^{۲۴} و گوگل^{۲۵} متعهد به استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر و انجام ممیزی های کربن در سراسر زنجیره های تأمین خود شده اند. (West, 2023: 268) به‌عنوان مثال، آمازون خود را به‌عنوان بزرگ‌ترین خریدار شرکتی انرژی‌های تجدیدپذیر در جهان، با بیش از ۵۰۰ نیروگاه خورشیدی و بادی در سراسر جهان، تبلیغ می‌کند. (West, 2023: 269) این تغییر عملکرد فراگیر شده و حتی در غیاب کنترل و نظارت از سوی دولت (Borzel & Risse, 2010: 723; Pinkse & Kolk, 2012: 176; Prakash & Potoski, 2007: 723) شرکت‌هایی فراملی در حال تغییر سبد سرمایه گذاری خود به سمت هدف انتشار خالص صفر جهانی تا سال ۲۰۵۰ هستند.

۴. مبانی تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی فراملی

۴-۱. تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی تجاری مطابق اسناد بین‌المللی غیرالزام‌آور (حقوق نرم)

تلاش اسناد بین‌المللی نرم کم‌رنگ کردن فاصله میان «وضعیت موجود» با «وضعیت مطلوب» است. مطابق هنجارهای بین‌المللی نرم، بازیگران غیردولتی (شرکت‌هایی خصوصی) در حفاظت از محیط زیست باید مشارکت فعال داشته باشند. (Reis Riani et al., 2023: 1523). بازیگران غیردولتی اصولاً باید پایبند تعهدات اقلیمی بوده و موتور محرکی برای «انتقال سبز» باشند. لزوم مشارکت شرکت‌هایی خصوصی در حفاظت از محیط زیست برای اولین بار در اجلاس جهانی توسعه پایدار ژوهانسبورگ در سال ۲۰۰۲ شناسایی شد. (UN, 2002: 131) این تغییر پارادایم مورد توجه دبیرکل وقت سازمان ملل متحد نیز قرار گرفت و اظهار کرد که به‌جای کنترل و نظارت بر شرکت‌های، باید سعی کرد تا شرکت‌هایی خصوصی را به مسئولیت‌پذیری و مشارکت در حفظ محیط زیست ترغیب کرد. این موضع مجدداً در بندهای ۴۲ تا ۴۶ سند نهایی کنفرانس ریو+۲۰ تأیید شده است (UN, 2012: 12) اولین سند جهانی

16 . BP.

17 . Shell.

18 . Total.

19 . Exxon Mobil.

20 . Chevron.

21 . Microsoft.

22 . Apple.

23 . Facebook.

24 . Amazon.

25 . Google.

برای قاعده‌مند کردن شرکت‌های، دستورالعمل سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه برای شرکت‌هایی چندملیتی بود. در سند بازنگری شده (۲۰۱۱) فصل جداگانه‌ای تحت عنوان ملاحظات حقوق بشری به دستورالعمل فوق اضافه شده است که بخش ششم (محیط زیست) و زیربخش ششم در بند «ب» مقرر می‌دارد: «شرکت‌های باید میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای را کاهش دهند» (OECD, 2011: 42) در سال ۱۹۹۹ دبیرکل ملل متحد برنامه «چکیده جهانی»^{۲۶} را آغاز و ده اصل مهم برای کسب و کارها تعیین کرد که حمایت از حقوق بشر (اصل اول و دوم) و حفاظت از محیط زیست (اصل هفتم و هشتم) و توسعه و انتشار فناوری‌های سازگار با محیط زیست (اصل نهم) هسته اصلی این برنامه را شکل می‌دهند. چکیده جهانی ملاحظات مهمی در رابطه با مسئولیت‌پذیری شرکت‌هایی خصوصی دارد. با این حال همان‌طور که خود چکیده می‌گوید: «ابزار اجرا یا ارزیابی نیست و قضاوتی بر نحوه عملکرد ندارد» (Riedel, 2016: 97) در سال ۲۰۰۷ ابتکار «مراقبت از اقلیم»^{۲۷} برای درگیر کردن کسب و کارهای جهانی با مساله تغییرات اقلیمی ایجاد شد که کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای اولین و مهم‌ترین هدف این ابتکار است. جهت ترویج ده اصل تجاری مندرج در برنامه «چکیده جهانی»، کوفی عنان (دبیرکل وقت سازمان ملل متحد) در سخنرانی خود در مجمع جهانی اقتصاد در ۳۱ ژانویه ۱۹۹۹ «پیمان جهانی سازمان ملل متحد» را اعلام و رسماً دفتر این پیمان در ۲۶ ژوئیه ۲۰۰۰ در مقر سازمان ملل متحد راه اندازی شد (Kell, 2005: 69) پیمان جهانی سازمان ملل متحد یک پیمان غیرالزام آور است که کسب و کارها و شرکت‌ها را در سراسر جهان به اتخاذ سیاست‌های پایدار و مسئولانه اجتماعی ترغیب می‌کند. (Williams, 2022: 327) اولین ابتکار غیرداوطلبانه در زمینه مسئولیت‌پذیری شرکت‌هایی خصوصی تدوین‌کننده‌های بلندپروازانه زیرکمیسیون ملل متحد راجع به «ترغیب و حمایت از حقوق بشر» در سال ۲۰۰۳ می‌باشد که از لحاظ شکلی در قالب حقوق نرم تلقی می‌گردد اما از نظر ماهیتی، قدرت خود را از منابع الزام‌آور می‌گیرد. در سال ۲۰۰۳ هم‌چنین «اصول اکواتور»^{۲۸} توسط شرکت‌هایی خصوصی به رهبری «سیتی گروپ و بارکلیز»^{۲۹} شکل گرفت که نسخه ۲۰۱۳ آن یک ضمیمه راجع به لزوم کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای داشته و بر استفاده کمتر از منابع فسیلی و بکارگیری انرژی‌های پاک تأکید می‌کند. (Richardson, 2005: 280-290) اما اقدام عملی در مورد مسئولیت‌پذیری شرکت‌هایی خصوصی تدوین اصول راهنما درباره کسب و کار و حقوق بشر توسط پروفیسور «جان راگی» در سال ۲۰۱۱ است. (Ruggie, 2011: 70) اصولی که در کاهش آثار زیانبار تجارت بر محیط زیست بسیار تاثیرگذار خواهد بود. اصول راهنما بر سه ستون حفاظت، احترام و جبران خسارت بنا شده اند. (Addo, 2014: 133) مطابق اصل اول دولت‌ها باید از طریق قانون‌گذاری و سایر اقدامات از حقوق بشر و محیط زیست محافظت کنند. مطابق اصل دوم تعهد احترام به حقوق بشر و محیط زیست وظیفه‌ای است که هم بر عهده بازیگران دولتی و هم بر عهده بازیگران غیردولتی (شرکت‌هایی فراملی) است. (Mares, 2014: 293) کسب و کارها باید از نقض حقوق بشر و محیط زیست خودداری کنند. نهایتاً مطابق اصل سوم باید فرآیندهایی وجود داشته باشد تا به کسانی که از فعالیت کسب و کارهای جهانی آسیب دیده اند، در دستیابی به جبران خسارت مؤثر کمک کند. (Thabane, 2014: 43)

۲-۴. تعهدات اقلیمی شرکت‌های مطابق اسناد بین‌المللی الزام آور (حقوق سخت)

تعهد شرکت‌هایی فراملی در برنامه‌ها، اقدامات و در تصمیمات کنفرانس طرفین کنوانسیون تغییرات اقلیمی (کاپ) ۳۰ بارها مورد تأکید قرار گرفته است. تصمیم سوم کاپ سیزدهم بر لزوم مشارکت بخش خصوصی، در اجرای چارچوب انتقال فناوری به‌ویژه فناوری‌های کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای تأکید می‌کند. (UNFCCC, Decision 3/CP.13, 2007: 12) بند (v) پاراگراف اول تصمیم سوم کاپ سیزدهم تحت عنوان «برنامه اقدام بالی»^{۳۱} بر نقش بخش خصوصی در تامین منابع مالی و سرمایه‌گذاری در فناوری‌های سازگار با اقلیم تأکید می‌کند. برنامه کاری گلاسکو-شرم‌الشیخ^{۳۲} در مورد هدف جهانی سازگاری، در پاراگراف نهم بر مشارکت بخش خصوصی

26. Global Brief, (1999).

27. The Climate and Care Initiative, (2007).

28. The Equator Principles, 2003.

29. ABN AMRO Clearing Bank N.V., Barclays, The Equator Principles, (2006).

30. The Conference of The Parties (COP).

31. The Bali Action Plan (BAP).

32. Glasgow-Sharm el-Sheikh work Programme on the Global Goal on Adaptation Referred to in Decision 7/CMA.3. Draft Decision -/CMA.5.

تأکید می‌کند. (UNFCCC, Decision -/CMA.5, 2024: Para.9) در کنفرانس تغییرات اقلیمی پاریس (کاپ ۲۱) در سال ۲۰۱۵، توافق شد که برای دستیابی به اهداف توافقنامه پاریس، اتخاذ اقدامات مؤثر و بلندپروازانه تر اقلیمی توسط همه طرف‌ها و ذینفعان از جمله کسب و کارهای جهانی، ضروری است. (UNFCCC, Decision 1/CP.21, 2016: P.3; UNFCCC, Decision 15/CP.21, 2016: Pa-) (ras.4) توافقنامه پاریس به صراحت اذعان می‌کند که دستیابی به اهداف اقلیمی مستلزم مشارکت بخش خصوصی است. (UNFCCC, Decision 1/CP.21, 2016: Paras 117, 133, 13) به‌همین دلیل برخی توافقنامه پاریس را جامع‌ترین چارچوب برای مشارکت بازیگران غیردولتی توصیف کرده‌اند (Chan et al., 2022: 628) در تصمیم اول کاپ ۲۱ تعهدات همه بازیگران، از جمله تعهداتی که از طریق دستور کار اقدام لیما-پاریس^{۳۳} آغاز شده است و همچنین نیاز فوری به افزایش واکنش جهانی به تغییرات اقلیمی و حمایت از اهداف بلندپروازانه دولت‌ها، به رسمیت شناخته شده است. (UNFCCC, Decision 1/CP.21. 2016, Paras.133) از زمان تصویب توافقنامه پاریس، اقدامات جهانی به‌ویژه نقش بخش خصوصی در تحقق اهداف اقلیمی تحت عنوان «مشارکت مراکش برای اقدام جهانی در مورد تغییرات اقلیمی^{۳۴}» که در کاپ ۲۲ در مراکش مورد توافق قرار گرفت، در کنفرانس‌های بعدی طرفین همیشه مورد تأیید و تأکید قرار گرفته است. (UNFCCC, The MPGCA, 2016: 34) در کاپ ۲۱ هم‌چنین نقش جدیدی تحت عنوان «پشتیبان سطح بالای اقلیمی^{۳۵}» توسط طرفین کنوانسیون چارچوب سازمان ملل متحد در مورد تغییرات اقلیمی تعیین شد. (UNFCCC, Decision 1/CP.21. 2016, Paras.121) نقش پشتیبان، تقویت مشارکت بخش خصوصی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای است (Backstr & Kuyper 2024) در کاپ ۲۱ آقای «گونزالو مونوز^{۳۶}»، به‌عنوان اولین پشتیبان سطح بالای اقلیمی منصوب گردید. آقای «مونوز» از مشارکت بخش خصوصی برای دستیابی به اهداف توافقنامه پاریس حمایت کرده و اقدامات اقلیمی کسب و کارها را تشویق کرده است. نمونه‌هایی از این موارد شامل حمایت از منشور مد برای اقدام اقلیمی و رهبری او بر مشارکت مراکش تحت کنوانسیون تغییرات اقلیمی است. پورتال آنلاین اقدام جهانی برای اقلیم (GCAP)، که شامل اقدامات داوطلبانه اقلیمی تقریباً ۳۳۰۰۰ بازیگر غیردولتی است، در کاپ ۲۶ برای پیگیری پیشرفت تعهدات اقلیمی راه اندازی شد. در اولین بررسی اقدامات جهانی که در سال ۲۰۲۳ در کاپ ۲۸ به پایان رسید، طرفین کنوانسیون پاریس همچنان بر نقش محوری بخش خصوصی در دستیابی به گذار جهانی به سمت انرژی‌های پاک و کاهش گازهای گلخانه‌ای تأکید کردند. (UNFCCC, Decision-/CMA.5, 2023) در کاپ ۲۹ که به «کاپ مالی با مشارکت بخش خصوصی^{۳۷}» معروف گردید (UNFCCC, Decision 2/CP.29. 2024, Paras.18) بر تعهدات مالی بلندپروازانه با حمایت مالی بخش خصوصی برای گذار به آینده‌ای کم‌کربن در پاراگراف ۱۸ تصمیم اول، پاراگراف ۱۸ تصمیم دوم، پاراگراف ۱۶ تصمیم سوم و پاراگراف ۱۹ تصمیم هفتم مجدداً تأکید گردید.

۵. تعهد شرکت‌هایی فراملی به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در چارچوب مکانیسم بازار

۵-۱. نقش مکانیسم توسعه پاک کیوتو (سی.دی.ام) جهت ترغیب شرکت‌هایی فراملی به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای

شناسایی آثار زیانبار انتشار گازهای گلخانه‌ای به‌عنوان عامل اصلی تغییرات اقلیمی در سند نهایی کنفرانس ژنو (۱۹۷۹)، موجب تمایل دولت‌ها به تصویب راهبرد کاهشی (کاهش گازهای گلخانه‌ای) در سال‌های بعد بود که رسماً در کنفرانس تورنتو (۱۹۸۸) و سپس در اعلامیه صادره در کنفرانس وزارتی نوردویک هلند^{۳۸} (۱۹۸۹) و تقریباً در تمامی کنفرانس‌های بعدی از جمله دومین کنفرانس جهانی تغییرات آب و هوایی (۱۹۹۰) و همه تصمیمات کنفرانس‌های طرفین کنوانسیون تغییرات اقلیمی (کاپ)، مورد تأکید دولت‌ها قرار گرفته است. تعهد به کاهش گازهای گلخانه‌ای منوط به وجود سازوکارهایی است که حقوق بین‌الملل تغییرات اقلیمی مکانیسم‌هایی تحت

Proposal by the Presiden.

33. Lima-Paris Agenda for Action.

34. Morocco's Contribution to Global Action on Climate Change.

35. The High-Level Climate Champion at COP 23 in 2017.

36. Gonzalo Munoz (Appointed Presidency in 2019).

37. Fashion Industry Charter for Climate Action (2018).

38. Ministerial Conference Noordwijk, Netherlands.

عنوان «مکانیسم های انعطاف‌پذیر کیوتو»³⁹ (Estrin & Kennedy, 2014: 88) و «مکانیسم های کاهش پاریس»⁴⁰، برای اجرایی شدن بهتر این تعهد پیش‌بینی کرده است. تقاضای بالای انرژی همراه با رشد سریع اقتصادی و افزایش سهم سوخت های فسیلی در ترکیب سبد انرژی کشورها (Colangelo et al., 2021: 4270)، نیاز فزاینده به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و به‌صفر رساندن انتشار کربن در راستای توافق‌نامه‌های اقلیمی را ضروری کرده است. (Kabeyi & Olanrewaju, 2021: 7) رجوع به کنوانسیون تغییرات اقلیمی (۱۹۹۲) نشان می‌دهد که صرفاً دولت‌های توسعه‌یافته و کشورهای با اقتصاد در حال گذار (اعضای ضمیمه یک) متعهد به کاهش میزان خاصی از انتشارات گازهای گلخانه‌ای هستند لذا نه تنها از تعهدات کاهش بخش خصوصی سخنی به میان نیامده بلکه تأکید کنوانسیون بر «مسئولیت مشترک اما متفاوت»⁴¹ و همگامی تعهدات اقلیمی با وضعیت اقتصادی کشورها باعث شده است که حتی کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه متعهد به کاهش انتشار نباشند. (Cullet, 1999: 168) کنوانسیون تغییرات اقلیمی با تمایز قائل شدن بین کشورهای صنعتی و در حال توسعه، اذعان می‌کند که کشورهای صنعتی همان‌طور که مسئول انتشار کربن هستند، مسئول کاهش کربن نیز می‌باشند. (Cuckovic, 2019: 55) انتشار گزارش ارزیابی دوم هیئت بین‌الدولی تغییر اقلیم باعث گردید دولت‌ها در اولین کنفرانس اعضای کنوانسیون تغییرات اقلیمی در سال ۱۹۹۵ در برلین به این نتیجه برسند که تعهدات کنوانسیون چه از لحاظ کمی (میزان تعهد اعضا به کاهش کربن) و چه از نظر کیفی (الزام‌آوری و مشارکت جهانی) برای دستیابی به اهداف آن «مناسب» نیست. بنابراین مذاکراتی بر روی ایجاد پروتکلی الحاقی به این کنوانسیون آغاز شد. نتیجه کنفرانس برلین نهایتاً منجر به تصویب اولین پروتکل الحاقی (پروتکل کیوتو) به کنوانسیون چارچوب تغییرات اقلیمی در سومین کنفرانس اعضا در کیوتو (۱۹۹۷) شد. (Nakhaei, 1400: 76) گرچه تعهد به کاهش گازهای گلخانه‌ای در پروتکل کیوتو شبیه کنوانسیون چارچوب تغییرات اقلیمی می‌باشد و صرفاً تعهدات الزام‌آوری برای ۳۷ کشور صنعتی اروپا و جامعه اروپا بار می‌کند اما تفاوت اساسی با کنوانسیون دارد. اولاً جنبه «تشویقی» و «توصیه‌ای» کنوانسیون چارچوب در مورد تعهدات کاهش در پروتکل جنبه «عینی» و «الزامی» به خود گرفته است. دومین تفاوت پروتکل با کنوانسیون چارچوب، پیش‌بینی زمینه‌های ورود و مشارکت بخش خصوصی در اجرایی شدن تعهدات اقلیمی از طریق سازوکارهای انعطاف‌پذیر اجرای مشترک (ماده ۱۷)، سازوکار توسعه پاک (ماده ۶) و تجارت کربن (ماده ۱۲) است. (Parikh, 1995: 22) مطابق بند «ب» ماده ۶ پروتکل کیوتو مشارکت در پروژه‌های مشترک برای نهادهای خصوصی و عمومی آزاد می‌باشد. منطق اقتصادی مکانیسم های «انعطاف‌پذیر کیوتو»، از جمله مکانیسم توسعه پاک، بهره‌برداری از تفاوت‌ها در هزینه‌های نهایی کاهش تغییرات اقلیمی بین کشورها است. مکانیسم توسعه پاک امکان کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای مشترک بین کشورهای صنعتی یا نهادهای خصوصی آن‌ها (کشورهای ضمیمه I) و کشورهای در حال توسعه (غیر عضو ضمیمه I) را فراهم می‌کند، که دومی میزبان و اولی سرمایه‌گذار است. (Macchi & Zeben, 2021: 1) سرمایه‌گذار از طریق اعتبارسنجی گواهی انتشار کاهش کربن⁴² (CERs) بازده بالاتری از سرمایه‌گذاری را برای خود می‌تواند کسب کند. پروتکل کیوتو به سرمایه‌گذار اجازه می‌دهد تا از گواهی انتشار کاهش کربن برای انجام تعهدات کاهش خود استفاده کند. (Leary & Psychopathy, 2010: 188) هم‌چنین می‌تواند گواهی انتشار کاهش کربن کسب شده را در بازارهای بین‌المللی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای بفروشد. از مزیت‌های مهم مکانیسم توسعه پاک تشویق بخش خصوصی به مشارکت در تعهدات کاهش است. از نظر هنجاری بند (vii) پاراگراف اول برنامه اقدام بالی زمینه نقش‌آفرینی بخش خصوصی در حمایت از اقدامات کاهش را فراهم کرده است. (UNFCCC, Decision1/CP.13, 2007: 3) انگیزه یک شرکت خصوصی برای مشارکت در یک پروژه توسعه پاک به‌عوامل مختلفی بستگی دارد. (Richard & Alessandro, 2000: 142) دلیل اول شرکت بخش خصوصی در سازوکارهای انعطاف‌پذیر پروتکل کیوتو دستیابی بخش خصوصی به تعهدات کاهش خود تحت پروتکل کیوتو است. دولت‌های ملی باید میزان (حق) انتشار گازهای گلخانه‌ای را در بین منابع فعلی و آینده قلمرو سرزمینی خود اختصاص دهند که بیشتر آن‌ها مربوط به بخش خصوصی (شرکت‌هایی فراملی) خواهد بود و در صورت انتشار بیشتر از سهم، شرکت تجاری مسئولیت داشته و با تدابیر انضباطی دولت مواجه خواهد شد. دلیل دوم مشارکت بخش

39. The Kyoto Flexible Mechanisms: Emissions Trading, Joint Implementation (JI), and the Clean Development Mechanism (CDM).

40. Paris Mitigation Mechanisms Include Nationally Determined Contributions (NDCs), and Article 6, Which Facilitates International Cooperation through Cooperative Approaches (Article 6.2) and a UN-Supervised Crediting Mechanism (Article 6.4).

41. Common but Differentiated Responsibilities (CBDR).

42. Certified Emission Reductions (CERs).

خصوصی در مکانیسم‌های کاهش پروتکل کیوتو به‌خاطر سود مالی حاصل از فروش گواهی‌های انتشار گازهای گلخانه‌ای به یک دولت دیگر یا در یک بازار بین‌المللی، در پروژه‌های توسعه پاک جهت کاهش گازهای گلخانه‌ای است (Brechet et al., 2016: 1569) با اینکه پروتکل به تحریک مشارکت جهانی، به ویژه ورود بخش خصوصی برای کاهش گازهای گلخانه‌ای از طریق مکانیسم توسعه پاک کمک کرد (Grubb, 2016: 673) اما این واقعیت که کشورهای در حال توسعه تعهدات کمی الزام‌آوری برای کاهش گازهای گلخانه‌ای نداشتند، موجب اعتراض برخی کشورها گردید. (Baron & Lanza, 2000: 138) لذا دول عضو کنوانسیون تغییرات اقلیمی بر تصویب توافقنامه پاریس که همه بازیگران دولتی و غیردولتی را موظف به کاهش گازهای گلخانه‌ای نماید، موافقت کردند.

۵-۲. نقش مکانیسم توسعه پایدار (ام.دی.اس) موافقت‌نامه پاریس جهت ترغیب شرکت‌هایی به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای

تفسیر متن گرایانه از کنوانسیون چارچوب تغییرات اقلیمی، مشارکت را به کشورهای عضو کنوانسیون محدود می‌کند. اما دستور کار اقدام لیما-پاریس^{۴۳} در کنفرانس طرفین (کاپ۲۰) در دسامبر ۲۰۱۴ و قسمت «ب» بند ۴ از ماده ۶ توافقنامه پاریس به‌دنبال ایجاد مکانیسم داوطلبانه برای ایجاد انگیزه و تسهیل مشارکت بخش خصوصی در کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و «بند «ب» ماده ۸ توافقنامه پاریس بر لزوم افزایش مشارکت بخش خصوصی در اجرای مشارکت‌های تعیین شده ملی تأکید می‌کند (Paris Agree-ment, 2015, art 6(8)(b)) آشکارترین تفاوت توافقنامه اقلیمی جدید با معاهدات قبلی، مشارکت جهانی و آغاز مشارکت بخش خصوصی در تحقق اهداف اقلیمی است. «مه‌لینگ^{۴۴} به‌درستی ماده ۶ را سازوکاری برای تشویق مشارکت شرکت‌های فراملی جهت کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای دانسته است. به‌نظر وی سازوکارهای انگیزشی همچون کسب سود برای جلب مشارکت شرکت‌هایی فراملی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای بهتر از قوانین الزام‌آور جواب می‌دهد. (Mehling et al., 2017: 35) سود برای شرکت‌هایی فراملی هدف مهمی است که برای سرمایه‌گذاران و مدیران جذاب است. گرچه ماده ۶ به‌صراحت از مکانیسم بازار نامی نمی‌برد، اما ماده فوق‌علیرغم تأکید بر رویکردهای غیربازاری دو مکانیسم مبتنی بر بازار را در توافقنامه پاریس ایجاد کرده است (Muller, 2018: 7) این مکانیسم‌ها موجب مشارکت شرکت‌هایی فراملی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای و همچنین کاهش هزینه‌های دستیابی به اهداف اقلیمی می‌شود. رویکرد مبتنی بر بازار میراث ماندگار معماری پروتکل کیوتو است. (Bodansky et al., 2017: 379) «نتایج کاهش منتقل شده به‌صورت بین‌المللی^{۴۵}» مندرج در بند دوم ماده ۶ توافقنامه پاریس، اصطلاح جدیدی است که موجب شکل‌گیری بازار کربن شده و شرکت‌هایی فراملی می‌توانند از طریق سرمایه‌گذاری در پروژه‌های کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در مشارکت‌های تعیین شده ملی با دولت‌ها همکاری نمایند. یک شرکت تجاری به میزان کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای، سهمیه آلودگی (حق انتشار گازهای گلخانه‌ای) کسب می‌کند که می‌تواند این سهمیه آلودگی را به دولت متبوع خود یا هر دولت دیگری بفروشد. سازوکار دیگری که مبتنی بر بازار بوده و در بند چهارم ماده ۶ توافقنامه پاریس مقرر شده است مکانیسم توسعه پایدار است. تفاوت بارز مکانیسم توسعه پایدار توافقنامه پاریس با مکانیسم توسعه پاک کیوتو در این است که مکانیسم توسعه پایدار محصور و محدود به کاهش مبتنی بر پروژه نبوده و ممکن است شامل برنامه‌های و سیاست‌های متنوع کاهشی نظیر به‌دام انداختن و ذخیره‌سازی کربن، بهره‌وری انرژی و استفاده از گزینه‌های حمل و نقل کم‌کربن باشد. برخلاف کنوانسیون چارچوب و پروتکل کیوتو که فقط برای کشورهای صنعتی اعمال می‌شد، توافقنامه پاریس علاوه بر اینکه شامل تعهداتی برای کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه است، تعهداتی برای بخش خصوصی نیز تعیین کرده است. شاید گفته شود تعهد بخش خصوصی در توافقنامه جنبه تشویقی داشته و مسئولیت بخش خصوصی در طول مسئولیت دول عضو است. این استدلال با توجه به متن توافقنامه و انتخاب عبارتهایی همچون «همکاری داوطلبانه^{۴۶}» در بند اول ماده ۶، «رویکرد مشارکتی^{۴۷}» در بند دوم ماده ۶، «تشویق و تسهیل مشارکت^{۴۸}» در کاهش انتشار گازهای

43. The Lima-Paris Action Agenda (LPAA).

44. Mehling.

45. Internationally Transferred Mitigation Outcomes (ITMOs).

46. Voluntary Cooperation.

47. Encourage and Facilitate Participation.

48. Encourage and Facilitate Participation.

گلخانه‌ای توسط بخش خصوصی در بند سوم ماده ۶ بیانگر تعهدات غیرالزام‌آور یا مسئولیت نرم بخش خصوصی است. (Howard, 2017: 43) اما برای تحلیل تعهد شرکت‌هایی فراملی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای باید به سه نکته توجه کرد. اولین نکته معماری تعهدات در توافقنامه‌های اقلیمی است. برخلاف سایر شاخه‌های حقوق بین‌الملل میزان مشارکت اعضاء (فراگیری) بسیار مهم‌تر از میزان الزام‌آوری است. تعهدات داوطلبانه، ترغیبی و غیرالزام‌آور، بارزترین ویژگی توافقنامه پاریس بوده و دلیل اتخاذ چنین رویکردی ایجاد انعطاف پذیری بیشتر برای ایجاد مشارکت گسترده تر بوده است. دومین نکته پس از توفیق در ایجاد مشارکت گسترده‌تر و جلب مشارکت شرکت‌هایی فراملی در اجرای پروژه‌های کاهش کربن مساله تعهدات قراردادی مابین دولت میزبان پروژه کاهش کربن و شرکت تجاری به‌عنوان سرمایه‌گذار پروژه است.

به‌عبارتی وقتی شرکتی با یک دولت قرارداد اجرای پروژه‌های مکانیسم توسعه پایدار منعقد می‌نماید موضوع تعهدات قراردادی شرکت تجاری در حوزه حقوق قراردادها قرار گرفته (Pierre et al., 2025: 3) و از نظر مسئولیت، غرامت، قصور، فسخ و جبران خسارت با ضمانت اجرای موثری مواجه خواهد شد. گرچه مشارکت در پروژه مکانیسم توسعه پایدار مندرج در ماده ۶ موافقتنامه پاریس به‌صورت ارادی و داوطلبانه است اما پس از ورود به قرارداد اجرای پروژه کاهش انتشار کربن، هریک از طرفین در صورت قصور یا عدم اجرای تعهدات ممکن است با خسارات ویژه، تبعی، تنبیهی و غیرمستقیم مواجه شوند. (Ren, 2022: 1204) سومین نکته اتخاذ تصمیمات روشن‌تر درباره لزوم مشارکت بخش خصوصی در راستای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای در کنفرانس طرفین (کاپ) است. مطابق بند دوم از ماده ۷ کنوانسیون چارچوب تغییرات اقلیمی، کاپ در چارچوب وظایف خود، صلاحیت اتخاذ تصمیمات لازم برای اجرای مؤثر کنوانسیون را دارد. صلاحیت کنفرانس طرفین (کاپ) شامل ارائه توصیه، ارائه رهنمود، اصلاح رویه‌ها، بررسی و تصویب گزارش‌ها و ارائه پیشنهاد در مورد هر موضوعی است که برای اجرای کنوانسیون لازم می‌باشد. (Rioseco, 2023: 699) تصمیمات کاپ برای طرفین الزام‌آور و قانونی می‌باشد. (Brunnee, 2002: 21) چهارمین نکته توجه به آثار و نتایج توافقنامه پاریس است. آثار و نتایجی که این توافقنامه در زمینه تعهدات اقلیمی بخش خصوصی ایجاد کرده، بسیار متفاوت‌تر از تعهدات غیرالزام‌آور یا مسئولیت نرم بخش خصوصی است. توافقنامه پاریس مانند یک شوک الکتریکی بوده و منجر به چالش کشیده شدن شرکت‌هایی فراملی و پاسخگو کردن آن‌ها در قبال اقدامات‌شان شده است. این توافقنامه به‌طور قاطع پتانسیل لازم برای دعاوی اقلیمی را فراهم کرده و به دادگاه‌های ملی این فرصت را داده است که با پیوند دادن تعهدات اقلیمی با تعهدات حقوق بشری، خود را به‌عنوان بازیگران اصلی مدیریت اقلیمی و مصلحان مدل‌های تجاری معرفی کنند.

۶. گشودن گره گوردی از طریق هم‌راستایی حقوق بشر، تغییرات اقلیمی و تجارت

گره گوردی^{۴۹} یک گره افسانه‌ای است که هیچ‌کسی نتوانست آن را باز کند تا اینکه اسکندر با ضربه شمشیر آن را برید. عبارت «گره گوردی» بیشتر کنایه از چالشی است که حل آن نیازمند خلاقیت و ابتکار است. (Francioni & Chirico, 2016: 22) معضل تغییرات اقلیمی و اجبار شرکت‌هایی فراملی برای پاسخگویی در قبال تعهدات اقلیمی همانند گره گوردی مستلزم ابتکار و خلاقیت است. برخی از محاکم ملی برای مسئولیت‌پذیری شرکت‌هایی فراملی در قبال تعهدات اقلیمی از ابتکار «پیوند تعهدات حقوق بشری و تعهدات اقلیمی» استفاده کرده‌اند. تدوین‌کنندگان اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر نیز در اصل راهنمای شماره ۱۷ با پیوند «حقوق بشر و محیط زیست» و با اشراف کامل بر مسئله تسبیب، با لطایف‌الحیلی دو عبارت اثرات «بالقوه یا بالفعل» و اثراتی که «کسب و کارها ممکن است باعث آن شوند یا گسترش دهند»، را در کنار هم قرار داده تا با اتخاذ رویکرد مسئولیت محض، موجبات مسئولیت‌پذیری بیشتر شرکت‌هایی فراملی را ایجاد کنند. (Ruggie, UNGPs, 2011: GP 17) لذا بررسی دقیق رعایت حقوق بشر و محیط زیست، مطابق با اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر، شرکت‌هایی فراملی را از هرگونه مسئولیتی مبرا نمی‌کند و یک شرکت، به‌عنوان خواننده، جهت رهایی از مسئولیت باید اثبات کند که «تمام مراقبت‌های لازم را برای جلوگیری از آسیب مورد نظر انجام داده است، یا اینکه حتی اگر تمام مراقبت‌های لازم انجام می‌شد، آسیب رخ می‌داد». ضابطه «مراقبت مقتضی»^{۵۰}، شرکت‌هایی فراملی را ملزم به اعمال نهایت

49. Gordian Knot.

50. The Term Due Diligence Rule.

دقت و حداکثر مراقبت در انجام تعهدات خود می‌کند. دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در رای مشورتی ۲۰۲۵ خود با اشاره به قطعنامه ۳۰۰/۷۶ مجمع عمومی سازمان ملل و قطعنامه ۴۸/۱۳ شورای حقوق بشر حقوق بشر، تغییرات اقلیمی و تجارت را به هم پیوند داده و مقرر می‌دارد: این قطعنامه‌ها اهمیت محیط زیست پاک، سالم و پایدار برای بهره‌مندی از همه حقوق بشر را تأیید کرده و اهمیتی را که دولت‌ها برای این حق قائل هستند را نشان می‌دهند. بر اساس تمام موارد فوق، دیوان معتقد است که یک محیط زیست پاک، سالم و پایدار پیش شرط بهره‌مندی حقوق بشر، مانند حق حیات، حق سلامت و حق استاندارد مناسب زندگی، از جمله دسترسی به آب، غذا و مسکن است. حق برخورداری از یک محیط زیست پاک، سالم و پایدار ناشی از وابستگی متقابل بین حقوق بشر و حفاظت از محیط زیست است. دیوان بین‌المللی دادگستری در پاراگراف ۴۰۳ رای خود مقرر می‌دارد: «نظارت بر رعایت ضابطه «مراقبت مقتضی»^{۵۱}، از سوی بازیگران خصوصی از تعهدات دولت‌ها می‌باشد». به نظر دیوان تعهد دولت برای نظارت بر بخش خصوصی (شرکت‌های) برخاسته از «اصل احتیاط» بوده و این اصل ایجاب می‌کند تا دولت‌ها بر فعالیت بخش خصوصی (شرکت‌های) نظارت کنند.» (ICJ, 2025: paras. 246, 275) هم-راستایی حقوق بشر، تغییرات اقلیمی و تجارت را در دو بخش مجزا مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱-۶. تعامل حقوق بشر، تغییرات اقلیمی و حقوق تجارت بین‌الملل با تأکید بر رویه قضایی

تحقق توسعه پایدار با یک اقتصاد پایدار (کم‌کربن) مستلزم غلبه بر انشقاق در حاکمیت جهانی و همسویی همه شاخه‌های حقوق بین‌الملل است. حکمرانی اقلیمی باید با حکمرانی تجاری هم‌راستا شود. جهت آن‌ها هم اکنون غیرموازی و ناهمسو است. حال آن که باید همدیگر را پشتیبانی نمایند. صرفاً یکی از نتایج عدم پشتیبانی حقوق تجارت و حقوق تغییرات اقلیمی «نشت کربن» است. معضلی که پس از اجرای تعهدات کاهش‌دهنده در چارچوب کنوانسیون تغییرات اقلیمی و پروتکل کیوتو و رواج بازار تجارت نشر، اهمیت خود را نشان داد. سرمایه‌گذاران و شرکت‌های ترجیح دادند در کشورهای سرمایه‌گذاری نمایند که طرح سقف تجارت برای سهمیه انتشار کربن نداشته باشد یا مجبور نباشند سهمیه کربن خریداری کنند. (De Schutter, 2020: 353) در واکنش به چنین مشکلی کشورهایمانند فنلاند (از سال ۱۹۹۰)، سوئد، آلمان، کانادا، اتریش، ژاپن و برخی کشورهای اروپایی دیگر مالیات کربن را برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای وضع کردند (Erdogan et al., 2020: 3) و اتحادیه اروپا نیز در حال تدوین «مالیات کربن بر واردات» برای سال ۲۰۲۶ می‌باشد. برای اینکه تجارت همسو با تغییرات اقلیمی باشد باید تفسیر حقوق بشری از عبارت عمومی استثناها موضوع مواد ۲۰ گات و ۱۴ گاتس و نیز اطلاع‌رسانی عمومی راجع به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از محصولات خاص با استفاده از برچسب‌زنی محیط زیستی تسهیل شود.

برچسب ردپای کربن^{۵۲} روی کالاهای تجاری نشان می‌دهد که کشور صادرکننده کالا الزامات محیط زیستی را رعایت کرده است. گسترش ابتکار برچسب ردپای کربن روی کالاهای تجاری منجر به صدور اعلامیه وزرا در کنفرانس دوحه سازمان تجارت جهانی در سال ۲۰۰۱ گردید که طی آن مقرر شد الزامات مربوط به برچسب ردپای کربن روی کالاهای تجاری باید بخشی از قواعد تجارت بین‌الملل باشد و کمیته تجارت و محیط زیست سازمان نیز باید به اجرایی شدن آن نظارت کند (De Schutter, 2020: 355) شرکت‌هایی فراملی به‌عنوان تابعان نوین حقوق بین‌الملل باید الزامات محیط زیستی و حقوق بشری را رعایت کرده و نسبت به تعهدات اقلیمی پایبند باشند. عدم همسویی با تعهدات اقلیمی موجب مواجهه شرکت‌هایی فراملی با یک انتخاب شده است. آن‌ها یا باید در انتقال سبز نقش‌آفرینی نمایند یا باید خود را درگیر دعاوی اقلیمی کنند. بررسی آرای قضایی (اعم از ترافیعی و مشورتی) بیانگر ابتکار محاکم در پیوند دادن تعهدات حقوق بشری و تعهدات محیط زیستی با همدیگر است. این پیوند افق‌های جدیدی را برای «مطالبه‌گری حقوقی» علیه شرکت‌هایی فراملی باز می‌کند. در واقع، مسائل محیط زیستی به‌عنوان یک «مسئله حقوق بشری» تلقی می‌شود و این امر به افراد و گروه‌ها قدرت می‌دهد تا از شرکت‌هایی فراملی بخواهند از حقوقی مانند حق برخورداری از محیط زیست سالم و امن محافظت کنند و مسئولیت‌پذیری آن‌ها را در قبال آسیب‌های محیط زیستی افزایش دهند.

51. The Term Due Diligence Rule.

52. Carbon Footprint Label.

۱-۱-۶. پرونده جونا گبمر علیه شرکت شل

نمونه بارز پیوند حقوق بشر و حقوق محیط زیست جهت الزام شرکت‌هایی فراملی به تعهدات اقلیمی پرونده جونا گبمر^{۵۳} علیه شرکت توسعه نفتی شل در سال ۲۰۰۵ است. (HRC, 2017, para.41) جونا گبمر به نمایندگی از جامعه ایورکان دلتای نیجر، علیه دولت نیجریه و شرکت شل به دلیل عدم توقف سوزاندن گازهای همراه، در جریان فعالیت‌های اکتشاف و تولید نفت اقامه دعوی کرد. پرونده جونا گبمر و موفقیتش در اثبات رابطه علیت (انتشار کربن ناشی از مشعل‌سوزی شرکت‌هایی نفتی و نقض حقوق بنیادین شهروندان جامعه ایورکان نیجریه^{۵۴})، برونداد مثبتی برای همه جوامعی که از سوخت‌های فسیلی متأثر می‌شوند، خواهد داشت. دادگاه با ترکیب قواعد محیط زیستی (بند ۲ ماده ۲ قانون ارزیابی محیط زیستی نیجریه) و قواعد حقوق بشری (از جمله حق سلامت (ماده ۱۶)، حق حیات (ماده ۴) و حق بر محیط سالم و پاک (ماده ۲۴) مندرج در منشور آفریقایی حقوق بشر و مردمان (۲۰۰۴) و بخش‌های ۳۳ و ۳۴ قانون اساسی ۱۹۹۹ نیجریه) طی دستور ۳۵ (۳) مندرج در صفحه ۲۸ رای، بر جلوگیری از ادامه مشعل‌سوزی و توقف فلاپرینگ (مشعل‌سوزی) توسط شرکت شل داد. (FHC, 2005: 28)

۲-۱-۶. پرونده بزرگ‌ترین تولیدکنندگان کربن

پرونده بزرگ‌ترین تولیدکنندگان کربن^{۵۵} که توسط کمیسیون ملی حقوق بشر فیلیپین^{۵۶} در سال ۲۰۱۵ بررسی و منجر به صدور رای در ۶ مه ۲۰۲۲ شد، نشان داد که جامعه جهانی تمایل زیادی به شناسایی تعهدات کاهش شرکت‌هایی فراملی دارد (CHRP, 2022: Para.99) شاکیان پرونده، ادعای خود را بر اساس تحقیقاتی مطرح کردند که نشان می‌دهد «شرکت‌های بزرگ» مسئول درصد زیادی از انتشار گازهای گلخانه‌ای جهانی هستند. حکم کمیسیون تأیید کرد که ۲۱ درصد از انتشار گازهای گلخانه‌ای به-دلیل فعالیت شرکت‌های بزرگ سوخت فسیلی است (CHRP, 2022: 99) کمیسیون در رای خود تأکید می‌کند که شرکت‌های ذینفع در زمینه سوخت‌های فسیلی از نظر حقوقی و اخلاقی موظفند در راستای حفاظت از محیط زیست سالم و کاهش گازهای گلخانه‌ای در فناوری‌های مرتبط با انرژی‌های پاک سرمایه‌گذاری کنند. (CHRP, 2022: 131) این پرونده چند دستاورد مهم دارد. اولین دستاورد مهم رای کمیسیون ملی حقوق بشر فیلیپین در مساله صلاحیت نهادی ملی حقوق بشر در رسیدگی به آسیب‌های فرامرزی زیست محیطی بر حقوق بشر نهفته است. کمیسیون ادعای شرکت‌های بزرگ را مبنی بر اینکه رفتار ادعایی غیرقانونی عمدتاً یا کاملاً در خارج از فیلیپین رخ داده است، رد کرده و اظهار کرد که کمیسیون نه تنها «اختیار»، بلکه «وظیفه» دارد که ادعاهای نقض حقوق بشر را بررسی و تحقیق کند حتی اگر این نقض‌ها ناشی از فعالیت‌های خارج از قلمرو فیلیپین باشد. (CHRP, 2022: 4) دومین دستاورد مهم پرونده شناسایی تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی فراملی و تأثیرات اصلاحی این رای است. تمرکز حکم کمیسیون ملی حقوق بشر فیلیپین بر مسئولیت ۴۷ مورد از بزرگ‌ترین شرکت‌های سوخت فسیلی جهان (CHRP, 2022: 99)، تعهدات اقلیمی کاهش شرکت‌هایی فراملی را برجسته کرده و راه را برای طرح دادخواست‌های اقلیمی متعاقب علیه شرکت‌هایی تجاری فراملی می‌گشاید.

۳-۱-۶. پرونده گروه محیط زیستی میلیودیفنسی علیه شرکت شل

پرونده «گروه محیط زیستی میلیودیفنسی علیه شرکت شل^{۵۷}» نمونه دیگری از مواجهه شرکت‌هایی فراملی با دعاوی اقلیمی و ابتکار محاکم در پیوند تعهدات حقوق بشری و تعهدات اقلیمی در راستای شناسایی تعهدات کاهش شرکت‌هایی فراملی است. در ۵ آوریل ۲۰۱۹، گروه محیط زیستی میلیودیفنسی علیه شرکت شل دادخواستی ثبت کرده و مدعی شدند که شرکت شل به دلیل انتشار گازهای گلخانه‌ای موجب تغییرات اقلیمی شده و تعهد به مراقبت از شهروندان و سایر تعهدات حقوق بشری را نقض کرده است (Gottlieb et Al., 2024: 2) شاکیان از دادگاه خواستند تا شرکت نفتی شل را مجبور کند تا در سیاست‌های تجاری انرژی خود تجدیدنظر کرده

53. *Gbemre v. Shell Company of Nigeria Ltd, Suit No. FHC/B/CS/53/05, AHRLR 151 (NgHC 2005).*

54. *Ivorian Community of Nigeria.*

55. *Greenpeace Southeast Asia and Others v. the Carbon Majors, Case No. CHR-NI-2016-0001, (2015).*

56. *The Commission on Human Rights (CHR).*

57. *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc, (2021).*

و مدل تجارت خود را از نفت و گاز به انرژی‌های پاک تغییر دهد. (DCJ, Milieudéfense et al. v. RDS, 2021: para.4.4.15) دادگاه با توجه به شواهد علمی فوریت رسیدگی به تغییرات اقلیمی را به دلیل پیامدهای مخرب و طولانی مدت آن، تأیید کرد (DCJ, Milieudéfense et al. v. RDS, 2021: para.7.17) «بر اساس عوامل عینی^{۵۸}»، از جمله شواهد علمی روشن در مورد تغییرات اقلیمی، الزامات قانونی و حقوقی (اسناد بین‌المللی تغییرات اقلیمی و ابزارهای حقوقی نرم معتبر و مورد تأیید بین‌المللی مانند اصول راهنمای سازمان ملل متحد در مورد تجارت و حقوق بشر)، لزوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکت‌ها در قبال تأثیرات محیط زیستی فعالیت‌هایشان، شرکت شیل موظف به مقابله با تغییرات اقلیمی است. این پرونده از آن جهت واجد اهمیت است که برای اولین بار یک مرجع قضایی ملی اذعان می‌کند که یک شرکت خصوصی، مسئول سهم خود از انتشار گازهای گلخانه‌ای است.

از نظر ماهوی، استدلال شاکیان بر تفسیر استاندارد نانوشته «مراقبت»^{۵۹} مندرج در بخش ۱۶۲ فصل ۶ قانون مدنی هلند، مبتنی بر معیارهای موسوم به «معیارهای حقوق بشری مورد تأیید گسترده»، استوار است. از آنجایی که شرکت شیل ادعا کرد که «استاندارد جهانی معین» برای کاهش گازهای گلخانه‌ای برای شرکت‌هایی فراملی وجود ندارد و دادگاه در تصمیم‌گیری در مورد راه حل دستیابی به اهداف توافقنامه پاریس، از مرزهای قانون‌گذاری فراتر رفته است. دادگاه اظهار کرد که تعهد شرکت شیل به کاهش گازهای گلخانه‌ای از «استاندارد نانوشته مراقبت» مندرج در بخش ۱۶۲ فصل ۶ قانون مدنی هلند ناشی می‌شود. دادگاه استاندارد نانوشته مراقبت را بر اساس (الف) حقایق و شرایط مربوطه؛ (ب) بهترین علم موجود در مورد تغییرات اقلیمی و (ج) اجماع گسترده بین‌المللی مبنی بر تعهد دولت‌ها برای محافظت از اتباع خود در برابر آثار خطرناک تغییرات اقلیمی مطابق حقوق بشر، تفسیر کرد. (Pennings, 2024: 2) استاندارد نانوشته مراقبت از شهروندان در قضیه اورجاندا^{۶۰} (DCH Urgenda Foundation v The State of the Netherlands, 201: 4.53) و قضیه «ودانتا»^{۶۱} در دیوان عالی بریتانیا نیز مورد استناد قرار گرفته است. (TCC, 2016: paras.52) ابتکار دادگاه ناحیه‌ای هلند در پرونده میلیودیفنسی در تفسیر استاندارد نانوشته مراقبت به‌عنوان مبنای تعهدات اقلیمی شرکت‌هایی فراملی، نشان داد که ترکیب قواعد نظام بین‌المللی حقوق بشر (تعهدات حقوق بشری) با قواعد نظام بین‌المللی تغییرات اقلیمی (تعهدات اقلیمی) موثرترین شیوه برای مسئولیت‌پذیر نمودن شرکت‌هایی فراملی است. دادگاه هم‌چنین برای ایجاد مسئولیت شرکت نفتی شیل به «ابزارهای حقوقی نرم» معتبر و مورد تأیید بین‌المللی (اصول راهنمای سازمان ملل متحد در مورد تجارت و حقوق بشر و دستورالعمل‌های سازمان توسعه و همکاری اقتصادی برای شرکت‌های چندملیتی در مورد رفتار تجاری مسئولانه) استناد کرد. (Macchi & Zeben, 2021: 3) در ۱۲ نوامبر، دادگاه تجدیدنظر لاهه درخواست تجدیدنظر شیل علیه حکم دادگاه منطقه‌ای مبنی بر الزام شرکت شیل به کاهش ۴۵ درصدی انتشار گازهای گلخانه‌ای تا سال ۲۰۳۰ را پذیرفت. دادگاه تجدیدنظر در بررسی خود گرچه تصمیم دادگاه بدوی مبنی بر الزام شرکت شیل به کاهش ۴۵ درصدی انتشار گازهای گلخانه‌ای را رد کرد اما برخی تصمیمات دادگاه بدوی را پذیرفت و در یک حکم مهم اظهار داشت که شرکت شیل تعهد فردی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای دارد. (Appeal Judgment, 2024: para.7.25) شرکت‌هایی فراملی، که به‌طور قابل توجهی در تغییرات اقلیمی نقش دارند ابزارهای لازم را نیز برای کمک به مبارزه با آن دارند، لذا موظفند انتشار کربن را برای مقابله با تغییرات اقلیمی محدود کنند و مسئولیت خود را در دستیابی به اهداف توافقنامه پاریس ایفا کنند. (Appeal Judgment, 2024: para.7.26-7) انجام تعهدات کاهش‌ی توسط دولت متبوع، مانع تعهد فردی شرکت‌های فراملی برای کاهش انتشار کربن نمی‌شود. (Appeal Judgment, 2024: para.7.53)

58. Objective Factors.

۵۹. قاعده «Unwritten Standard of Care» اشاره به قاعده عرفی حمایت از حقوق بشر دارد. دیوان بین‌المللی دادگستری نیز در رای مشورتی خود درباره تغییرات اقلیمی (۲۰۲۵) در پاراگراف ۲۷۳ و ۲۷۶ مقرر می‌دارد که حمایت از محیط زیست از قوانین نانوشته حقوق بین‌الملل (قواعد عرفی) محسوب می‌شوند که از رویه عمومی دولت‌ها (General Practice of States) و حس تعهد قانونی (Sense of Legal Obligation) و اعتقاد حقوقی (Opinio juris) ناشی می‌شود.

60. Urgenda Foundation v The State of the Netherlands, District Court of The Hague (2015).

61. Dominic Liswaniso Lungwe & Ors v. Vedanta Resources PLC & Konkola Copper Mines PLC, (2016).

۶-۱-۴. پرونده کلیما سنیورینن علیه دولت سوئیس^{۶۲}

در ۲۶ نوامبر ۲۰۲۰، انجمنی از زنان مسن (زنان مسن سوئیس برای حفاظت از آب و هوا) از دولت سوئیس به دیوان اروپایی حقوق بشر شکایت کردند و مدعی شدند که سلامت آن‌ها توسط امواج گرما که با بحران آب و هوایی بدتر شده است، تهدید می‌شود. در تاریخ ۹ آوریل ۲۰۲۴، دادگاه اروپایی حقوق بشر نقض حق احترام به زندگی خصوصی و خانوادگی (ماده ۸) را از سوی مقامات دولتی سوئیس در برابر اثرات نامطلوب جدی تغییرات اقلیمی تأیید کرد. دادگاه دریافت که ماده ۸ کنوانسیون شامل حق حفاظت مؤثر از حقوق افراد در برابر اثرات نامطلوب جدی تغییرات اقلیمی از سوی مقامات دولتی است. دادگاه دریافت که دولت سوئیس در رعایت تعهدات مثبت خود تحت کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در مورد تغییرات اقلیمی کوتاهی کرده است و در اتخاذ اقدامات مقتضی نظیر ایجاد یک چارچوب نظارتی، محدودیت‌های قانونی انتشار گازهای گلخانه‌ای و همچنین در دستیابی به اهداف کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای خود کوتاهی کرده است. (EctHR, 2024: para.4) پرونده کلیما سنیورینن علیه دولت سوئیس گرچه در مورد مسئولیت شرکت‌های نبود اما دادگاه اروپایی حقوق بشر در بند نهم از پاراگراف ۱۸۰ رای خود مقرر می‌دارد: «رعایت حقوق بشر در زمینه تغییرات اقلیمی وظیفه‌ای است که هم بر عهده بازیگران دولتی و هم بر عهده بازیگران غیردولتی (شرکت‌های فراملی) است. سپس دیوان مساله تغییرات اقلیمی را با حقوق بشر پیوند داده و مقرر می‌دارد: «حفاظت از حقوق بشر، منوط به تنظیم رفتار بازیگران خصوصی و اتخاذ سیاست‌هایی است که بتواند شیوه‌های تولید و مصرف انرژی را به‌مسیری پایدارتر از نظر زیست‌محیطی هدایت کند».

۶-۱-۵. رای مشورتی دیوان آمریکایی حقوق بشر

نظر مشورتی شماره ۳۲ دیوان آمریکایی حقوق بشر در مورد تغییرات اقلیمی که در ۲۹ می ۲۰۲۵ صادر شد با بیش از ۲۰۰ صفحه، طولانی‌ترین، مهم‌ترین و مترقی‌ترین سندی است که تاکنون توسط یک مرجع قضایی فراملی (منطقه‌ای) در مورد بحران تغییرات اقلیمی منتشر شده است. (Palement & Heri, 2025: 3) دیوان آمریکایی حقوق بشر دریافت که حق برخورداری از آب و هوای سالم شامل تعهد به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای با تعیین اهداف بلندپروازانه است. این تعهد (تعهد به کاهش انتشار) باید بر اساس (۱) میزان انتشار فعلی (حال) و سابق (گذشته) هر کشور، (۲) توانایی‌های هر کشور و (۳) شرایط هر کشور تعیین شود (IACtHR, 2025: para.328) دیوان آمریکایی حقوق بشر همچنین به مسئولیت مستقل و فردی شرکت‌هایی فراملی برای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای تأکید کرده و برای اثبات مسئولیت شرکت‌هایی فراملی به «ابزارهای حقوقی نرم» معتبر و مورد تأیید بین‌المللی (اصول راهنمای سازمان ملل متحد در مورد تجارت و حقوق بشر) استناد کرده و به‌صراحت اعلام کرده است که «شرکت‌هایی بزرگ تولیدکننده کربن باید مشمول تعهدات سختگیرانه تری شوند» (IACtHR, 2025: para.353) دیوان آمریکایی حقوق بشر بدین ترتیب حکم خود را با یافته‌های کمیسیون حقوق بشر فیلیپین در مورد شرکت‌های بزرگ تولیدکننده کربن همسو و هماهنگ کرده است. مطابق رای دیوان آمریکایی حقوق بشر تنظیم رفتار بازیگران خصوصی و نظارت بر رفتار شرکت‌هایی فراملی از وظایف (تعهدات) دولت‌ها است (IACtHR, 2025: para.345) تعهد دولت‌ها برای نظارت و تنظیم بخش خصوصی مستلزم این است که دولت‌ها باید تأثیر فعالیت‌های شرکت‌هایی فراملی را بر اقلیم مورد ارزیابی و پایش مستمر قرار دهند (IACtHR, 2025: para.358) در نهایت، یک بخش نسبتاً کوتاه اما بسیار مرتبط از نظر مشورتی دیوان آمریکایی حقوق بشر وجود دارد که بر توافق‌نامه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی تمرکز دارد. در این بخش (بندهای ۱۷۱-۱۶۲ و بندهای ۳۵۱-۳۵۰)، دیوان آمریکایی حقوق بشر اهمیت این توافق‌نامه‌های بین‌المللی را به‌رسمیت شناخته و اظهار می‌دارد که توافق‌نامه‌های سرمایه‌گذاری بین‌المللی نمی‌تواند برای رهایی یک دولت از مسئولیت خود مورد استناد قرار بگیرد. (IACtHR, 2025: para.351)

۶-۱-۶. رای مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری

دیوان بین‌المللی دادگستری نظر مشورتی خود را درباره تغییرات اقلیمی در ۳ ژوئیه ۲۰۲۵ صادر کرد. دیوان، تغییرات اقلیمی را یک تهدید «فوری و وجودی» توصیف کرده (ICJ, 2025: para.73) و اظهار می‌دارد که کشورها از نظر قانونی موظف (متعهد) به محافظت از

62. The Case of Verein KlimaSeniorinnen Schweiz v. Switzerland (2024).

محیط زیست در برابر انتشار گازهای گلخانه‌ای هستند. یکی از چشمگیرترین پاراگراف‌های نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری مربوط به لزوم انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از تولید، مصرف و حمایت اقتصادی از سوخت‌های فسیلی است. دیوان در پاراگراف ۴۲۷ رای خود با عنوان «تعیین مسئولیت دولت در زمینه تغییرات اقلیمی»، به‌طور خاص به تعهدات کشورها در مورد تولید، مصرف و حمایت اقتصادی از سوخت‌های فسیلی پرداخته و عدم اقدام برای کاهش گازهای گلخانه‌ای و گذر از سوخت‌های فسیلی، صدور مجوز برای پروژه‌های تولید سوخت‌های فسیلی و اعطای یارانه به سوخت‌های فسیلی را موجب طرح مسئولیت دولت‌ها دانسته است. (ICJ, 2025: para.427) بی‌تردید نتیجه نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در طول نسل‌ها طنین انداز خواهد شد و سرنوشت دولت‌ملت‌های در حال غرق (به‌دلیل افزایش سطح دریاها) و آینده سیاره زمین را که به‌سمت فاجعه‌ای متفاوت از جنگ‌های جهانی، اما مرگبارتر از آن‌ها، در حال حرکت است، تعیین خواهد کرد. باید اعتراف کرد که دیوان بین‌المللی دادگستری در نظر مشورتی خود موضعی محتاطانه‌تر و ظریف‌تر از موضع دیوان آمریکایی حقوق بشر و برخی دادگاه‌های داخلی (به‌ویژه دادگاه هلند در پرونده میلیبودیفنسی علیه شرکت شل) اتخاذ کرده و از موضع مترقی‌تر کمیسیون حقوق بشر فیلیپین (۲۰۲۲) و دیوان آمریکایی حقوق بشر در نظر مشورتی سال ۲۰۲۵، بسیار عقب مانده است. زیرا دیوان بین‌المللی دادگستری مسئولیت شرکت‌هایی تجاری را در طول مسئولیت دولت دانسته و در پاراگراف ۲۴۸ رای خود، عدم نظارت و تنظیم رفتار بازیگران خصوصی (شرکت‌هایی فراملی) را موجب مسئولیت دولت‌ها دانسته است. (ICJ, 2025: para.428) دیوان بین‌المللی دادگستری در رای خود مقرر می‌دارد: «یک دولت ممکن است در جایی که اقدامات نظارتی و قانونی لازم را برای محدود کردن میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای توسط بازیگران خصوصی (شرکت‌هایی فراملی) تحت صلاحیت خود انجام نمی‌دهد، مسئول شناخته شود». (ICJ, 2025: para.428) به‌نظر دیوان تعهد دولت برای نظارت بر بخش خصوصی (شرکت‌های) برخاسته از «اصل احتیاط» بوده و این اصل ایجاب می‌کند تا دولت‌ها بر فعالیت بخش خصوصی (شرکت‌های) نظارت کنند». (ICJ, 2025: paras. 246, 275) مطابق نظر مشورتی دیوان، هرچه احتمال آسیب فعالیت بازیگران غیردولتی و بخش خصوصی بیشتر باشد، تعیین استاندارد رفتاری و نظارت نیز باید متناسب با سطح آسیب محیط زیستی شدید و سختگیرانه باشد. (ICJ, 2025: paras. 246, 275) دیوان بین‌المللی دادگستری در پاراگراف ۷۹ رای مشورتی خود مقرر می‌دارد: «در شرایطی که فعالیت‌های منجر به انتشار گازهای گلخانه‌ای عمدتاً توسط اشخاص یا نهادهای خصوصی انجام می‌شود دولت‌ها متعهد به دقت لازم در ارزیابی و پایش اجرای تعهدات کاهش می‌باشند». دیوان بین‌المللی دادگستری به‌صراحت تأیید می‌کند که تعهدات حقوق بشری بخش جدایی‌ناپذیر حقوق بین‌الملل تغییرات اقلیمی را تشکیل می‌دهند (ICJ, 2025: para.145) هم‌چنین دیوان به‌صراحت اذعان می‌دارد که تغییرات اقلیمی در بهره‌مندی از حقوق بشر اثرات نامطلوب دارد (ICJ, 2025: para.386) با این وجود دیوان بین‌المللی دادگستری هیچ اشاره‌ای به اصول راهنمای سازمان ملل در مورد تجارت و حقوق بشر نمی‌کند. موضع محتاطانه دیوان بین‌المللی دادگستری در عدم اشاره به اصول راهنمای سازمان ملل در مورد تجارت و حقوق بشر به ماهیت انحصاری در صلاحیت، ساختار حقوقی و نهادی دیوان و اگرچه دولت‌ها برای پذیرش صلاحیت دیوان در مورد مسائل حقوق بشری، برمی‌گردد (Espósito, 2022: 2) با این وجود دیوان در جایی که موضوعات حقوق بشری مطرح می‌گردد، به‌جای تفسیر حقوق بشری صرف، سعی در بررسی موضوع به‌شکلی دقیق و با تکنیک‌های حقوقی دارد. (Crook, 2004: 1)

۲-۶. تعامل حقوق بشر، تغییرات اقلیمی و حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری (معاهده منشور انرژی و پروتکل انرژی اکوواس)

تغییرات اقلیمی بر نظم اقتصاد بین‌المللی نیز تاثیر می‌گذارد. لذا رژیم بین‌المللی سرمایه‌گذاری خارجی باید به ایفای نقش در زمینه ترویج انرژی‌های پاک در راستای کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای بپردازد. (Vadi, 2016: 316) بیش از ۳۰۰۰ قرارداد دوجانبه این عرصه حیاتی حقوق بین‌الملل را قاعده‌مند کرده است. به‌علاوه سه سند منطقه‌ای (معاهده منشور انرژی (۱۹۹۴)، پروتکل منشور انرژی (۱۹۹۴) و پروتکل انرژی اکوواس (۲۰۰۳) بر سرمایه‌گذاری در بخش انرژی تمرکز دارند. این شکل از قاعده‌مندی به معنای انشقاق یا سیستم تقسیم‌بندی شده نیست، بلکه تطور دوفاکتوی نظام چندجانبه در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری رخ داده است. لذا همسو کردن حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری با نظام بین‌المللی تغییرات اقلیمی چندان سخت نیست. زیرا تغییرات اقلیمی صراحتاً در مقدمه قراردادهای سرمایه‌گذاری اخیر مورد توجه قرار گرفته و اسناد فراملی (معاهده منشور انرژی (۱۹۹۴)، پروتکل منشور انرژی (۱۹۹۴) و پروتکل انرژی اکوواس (۲۰۰۳) نیز به ملاحظات محیط زیستی توجه کرده‌اند. سوال این است که قراردادهای سرمایه‌گذاری و معاهدات

سرمایه‌گذاری خارجی چه تاثیری در اجرایی شدن تعهد به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای دارند؟. برخی نویسندگان بر این نظرند که قراردادهای بین‌المللی سرمایه‌گذاری می‌توانند سرمایه‌گذاری در انرژی‌های پاک را ترویج و موجب کاهش گازهای گلخانه‌ای شوند. (Mauro, 2024: 10) اما برخی اظهار نگرانی کرده و بر این نظرند که شرکت‌هایی خارجی ممکن است دعوی سرمایه‌گذار-دولت را مطرح کرده و مدعی شوند که قوانین اقلیمی دولت میزبان موجب نقض قرارداد سرمایه‌گذاری شده و تصویب چنین قوانینی را مصداق بارز سلب مالکیت و مصادره غیرمستقیم تفسیر کرده و مدعی نقض استاندارد رفتار عادلانه و منصفانه شوند. (Vadi, 2016: 315) به‌عنوان نمونه در دسامبر ۲۰۱۹، دولت هلند بعد از رای اورجاندا، قانون ممنوعیت تولید برق از زغال سنگ^{۶۳} را تا سال ۲۰۳۰ تصویب کرد. به‌دنبال این اقدام شرکت آلمانی آر.وی.ای^{۶۴} و شرکت یونپیر^{۶۵} که در بخش انرژی فسیلی فعالیت می‌کردند، تصمیم دولت هلند را به‌عنوان سلب مالکیت تلقی کرده و درخواست داوری را به ایکسید ارائه دادند (Mauro, 2024: 10) اینکه مرجع داوری در قضایای فوق و سایر موارد مشابه با تدابیر اقلیمی دولت میزبان و ادعای سلب مالکیت سرمایه‌گذار چگونه برخورد خواهد کرد منوط به دو عامل کلیدی است. به‌عبارتی رویه داوری در گذشته دو عامل تعیین‌کننده کلیدی را در مورد اینکه آیا دیوان داوری، اقدامات اقلیمی یک دولت را، سلب مالکیت تلقی خواهد کرد یا خیر، آشکار می‌کند. عامل اول، میزان تأثیر اقدامات و تدابیر صورت گرفته بر سرمایه‌گذار است که آستانه دخالت مورد نیاز برای تحقق سلب مالکیت، باید «محرومیت اساسی» باشد. لذا هرگونه ادعای محرومیت ناشی از اقدام دولت قابل پذیرش نیست مگر آن که اساسی باشد. عامل دوم به منفعت عمومی جهانی حفاظت از اقلیم و دیدگاه دیوان داوری نسبت به در نظر گرفتن هدف عمومی (منفعت عمومی) اقدامات و تدابیر اقلیمی یک دولت مربوط است. پاسخ به اینکه آیا تدابیر و اقدامات اقلیمی یک دولت به-عنوان سلب مالکیت تلقی می‌شود یا خیر، تا حد زیادی به این بستگی دارد که مرجع داوری از کدام رویکرد اتخاذ شده در پرونده متالکلد^{۶۶} (معیار توجه به تأثیر به جای توجه به هدف)، پرونده تکمد^{۶۷} (معیار برتری منفعت عمومی بر نفع فردی)، پرونده متانکس^{۶۸} (معیار رفاه عمومی غیر تبعیض آمیز) پیروی خواهد کرد. (Marshall, 2010: 7) لذا اگر یک سرمایه‌گذار مالک یک نیروگاه زغال سنگ‌سوز باشد و کشور میزبان مقرراتی را تصویب کند که استفاده از زغال سنگ را برای تولید برق ممنوع کند، اینکه آیا دیوان داوری این مقررات دولت میزبان را به‌عنوان سلب مالکیت تشخیص می‌دهد یا خیر، ابتدا به این بستگی دارد که آیا این مقررات باعث محرومیت قابل توجه سرمایه‌گذار از سود مورد انتظار شده است یا خیر. اگر سرمایه‌گذار به‌راحتی بتواند نیروگاه خود را برای ادامه فعالیت با یک منبع سوخت سازگارتر با آب و هوا احیاء و راه‌اندازی کند، دیوان داوری ممکن است تشخیص دهد که هیچ سلب مالکیتی صورت نگرفته است. با این حال، اگر هزینه بازسازی نیروگاه نسبت به ارزش سرمایه‌گذاری بسیار بالا باشد، دادگاه ممکن است تشخیص دهد که سرمایه‌گذار از کسب سود قابل توجهی محروم شده است.

با توجه به تعهد دولت‌ها مبنی بر نظارت بر فعالیت‌های شرکت‌هایی فراملی، یکی از بهترین راه‌های اطمینان از اینکه فعالیت‌های یک شرکت با سیاست‌های اقلیمی یک کشور مطابقت خواهد داشت، بهره‌گیری از «غربالگری سرمایه‌گذاری»^{۶۹} برای جلوگیری از ورود سرمایه‌گذاری‌های ناسازگار با آب و هوا است. غربالگری سرمایه‌گذاری یک فرآیند ارزیابی و انتخاب فرصت‌های سرمایه‌گذاری است که در آن دولت میزبان با استفاده از معیارهای مشخص، شرکت‌ها یا پروژه‌هایی را شناسایی می‌کند که با اهداف محیط زیستی، استراتژی‌ها و سیاست‌های اقلیمی آن کشور هم‌خوانی دارند و از پتانسیل بالایی برای تحقق اهداف و تعهدات محیط زیستی کشور میزبان برخوردارند. چنین غربالگری، ممکن است مستلزم آن باشد که سرمایه‌گذاری‌های بالقوه ردپای کربن خنثی داشته باشند یا فقط از انرژی و فناوری‌های پاک استفاده کنند. (Marshall, 2010: 11) راه دیگر، استفاده از مشوق‌های سرمایه‌گذاری (به‌عنوان مثال تعرفه‌های حمایتی، یارانه‌ها و معافیت‌های مالیاتی) برای کسب و کارهایی است که سرمایه‌گذاری‌های سازگار با آب و هوا انجام

63. Law Prohibiting Coal in Electricity Production, (2019).

64. RWE AG v Kingdom of the Netherlands, ICSID Case No. ARB/21/4, (2021).

65. Uniper SE, BV and NV v Kingdom Of the Netherlands, ICSID Case No. ARB/21/22, (2021).

66. Metalclad v. Mexico (2000).

67. Tecmed v. Mexico (2003).

68. Methanex v. United States (2005).

69. Investment Screening.

دهند. مدافه در معاهده منشور انرژی، پروتکل منشور انرژی و پروتکل انرژی اکوواس^{۷۰} نشان می‌دهد که می‌توان تحت این معاهدات سرمایه‌گذاری‌های خارجی را به سمت کاهش کربن و ترویج انرژی‌های پاک سوق داد. چرا که خود این معاهدات ملاحظات محیط زیستی را مدنظر قرار داده‌اند. برای مثال پروتکل انرژی اکوواس در مقدمه خود مقرر می‌دارد: «حفظ محیط زیست جزء اساسی تمام مراحل توسعه و تجارت در بخش انرژی است». مطابق معاهدات فوق طرف‌های متعهد مجدداً می‌کنند که حاکمیت دولت بر منابع انرژی باید مطابق با قوانین بین‌المللی اعمال شود. (ECT, 1994: Article 18(1) and ECOWAS Energy Protocol, 2003: article 18(1)) علاوه بر این، در راستای توسعه پایدار و با در نظر گرفتن تعهدات مندرج در توافق نامه‌های بین‌المللی محیط زیستی، هر طرف متعهد تلاش خواهد کرد تا به شیوه‌ای اقتصادی و کارآمد، اثرات مضر زیست محیطی اعم از داخلی یا فرامرزی را از کلیه عملیات چرخه انرژی به حداقل برساند. (ECT, 1994: Article 19(1) and ECOWAS Energy Protocol, 2003: article 19(1)) در انجام این کار، هر یک از متعهدین در سیاست‌ها و اقدامات خود باید تلاش کند تا اقدامات احتیاطی را برای جلوگیری یا به حداقل رساندن تخریب محیط زیست انجام دهد. طرفین متعهد موافقت می‌کنند که آلوده‌کننده باید پرداخت هزینه آلودگی را چه در سطح ملی و چه در سطح فرامرزی با توجه به منافع عمومی و بدون ایجاد اختلال در سرمایه‌گذاری در چرخه انرژی یا تجارت بین‌المللی، متحمل شود. (ECT, 1994: Article 19(1) and ECOWAS Energy Protocol, 2003: article 19(1)) بر این اساس، هر یک از طرفین باید موارد زیر را انجام دهند:

۱. ملاحظات محیط زیستی را در طول تدوین و اجرای سیاست‌های انرژی خود در نظر بگیرند (ECT, 1994: Article 19(1)(a) and ECOWAS Energy Protocol, 2003: article 19(1)(a));

۲. توجه ویژه‌ای به ترویج، توسعه و استفاده از منابع انرژی تجدیدپذیر و بکارگیری فناوری‌ها و ابزارهای کاهنده آلودگی داشته باشند (ECT, 1994: Article 19(1)(d) and ECOWAS Energy Protocol, 2003: article 19(1)(d));

۳. هر یک از طرفین نسبت به تحقیق، توسعه و کاربرد فناوری‌های سازگار با محیط زیست، اهتمام ورزیده و با یکدیگر همکاری کنند (ECT, 1994: Article 19(1)(g) and ECOWAS Energy Protocol, 2003: article 19(1)(g)).

با افزایش تعهدات نظارتی محیط زیستی و حقوق بشری مشاهده بندهای تخصیص ریسک و هم‌چنین درج تعهدات حقوق بشری در معاهدات سرمایه‌گذاری به صورت مستقیم (شرط استثنای خاص) و به صورت غیرمستقیم (شرط استثنای عام) به طور فزاینده‌ای رایج شده است. هم‌چنین با اهمیت یافتن مسائل محیط زیستی اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری بین سرمایه‌گذاران خارجی و کشورهای میزبان در زمینه تعهدات اقلیمی در سال‌های اخیر به طور قابل توجهی افزایش یافته است. (Di Salvatore, 2021: 4) طرح‌های تجارت انتشار گازهای گلخانه‌ای و جبران کربن منجر به رشد اختلافات بازار کربن و سبزشویی^{۷۱} شده است. معروف‌ترین نمونه از یک ادعای سبزشویی، پرونده «کلاینت ارث علیه شرکت شل^{۷۲}» است. در این پرونده، یک موسسه خیریه زیست محیطی به نام «کلاینت ارث» که سهامدار شرکت شل بود، یک دادخواست علیه مدیران شرکت شل به دلیل قصور و کوتاهی در انجام وظایف قانونی به‌ویژه اجرای «استراتژی انتقال انرژی» جهت تبدیل شدن به یک کسب و کار با انتشار صفر خالص تا سال ۲۰۵۰، ثبت کرد. (Finizio & Angelini, 2025: 6) گرچه دیوان عالی بریتانیا در حکم خود درخواست کلاینت ارث برای اتخاذ سیاست‌های سختگیرانه اقلیمی علیه مدیران شل را رد کرد (High Court of Justice, ClientEarth v. Shell 2023, para.64) اما آقای بنسون^{۷۳} (قاضی پرونده) تایید کرد که استانداردهای بین‌المللی در مورد انتقال انرژی (گذار از سوخت‌های فسیلی به انرژی‌های پاک) عموماً ایجاب می‌کند که کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای باید از اهداف یک شرکت باشد (High Court of Justice, ClientEarth v. Shell 2023: para.42) «لرد سیلز^{۷۴}» (قاضی دیوان عالی کشور انگلیس)، در سال ۲۰۱۹ در این زمینه اظهار نمود: «تأثیر عملیات شرکت‌های بر حقوق بشر و حقوق محیط زیست نهایتاً مدیران را ملزم خواهد کرد تا شرکت‌های خود را وادار به کاهش سهم خود از انتشار گازهای گلخانه‌ای

70. The ECOWAS Energy Protocol, Signed in (2003).

71. Green Washing.

72. ClientEarth v. Shell [2023] EWHC 1897 (Ch).

73. Dee Benson.

74. Lord Privy Seal.

کنند». «لرد رابرت کارنواث^{۷۵}»، پرونده کلاینت ارث را «فرصت از دست رفته» توصیف کرده و می‌نویسد: «با این حال در آینده تصور شرکتی که «درگیر اثرات تغییرات اقلیمی» نباشد، دشوار است» (Carnwath, 2024: 8) با وجود فرصت‌سوزی نظام قضایی انگلیس در پرونده کلاینت ارث و علیرغم خلاهای هنجاری در مورد استاندارد معین جهانی در زمینه تعهد شرکت‌هایی فراملی به کاهش گازهای گلخانه‌ای، تلاش‌های قضایی و قانونی برای به چالش کشیدن شرکت‌هایی فراملی همچنان ادامه دارد و این استمرار در موج جهانی دعاوی اقلیمی و تدوین اسناد مرکب از تعهدات حقوق بشری و محیط زیستی کاملاً مشهود است. ابتکار دادگاه هلند در طرح و استناد به «استاندارد نانوشته مراقبت از شهروندان» جهت الزام شرکت شیل به کاهش گازهای گلخانه‌ای، نقش قاطع آرای قضایی را در شکل دهی و تقویت مسئولیت محیط زیستی نشان می‌دهد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

طرح اهداف بلندپروازانه برای رساندن انتشار گازهای گلخانه‌ای به صفر خالص تا سال ۲۰۵۰، که توسط دول عضو کنوانسیون تغییرات اقلیمی در نشست‌های سالانه (کاپ) توصیه شده و در توافق نامه‌های کپنهاگ در کاپ ۱۵ (۲۰۰۹)، کانکون در کاپ ۱۶ (۲۰۱۰)، ورشو در کاپ ۱۹ (۲۰۱۳)، پاریس در کاپ ۲۱ (۲۰۱۵)، گلاسکو در کاپ ۲۶ (۲۰۲۱)، شرم‌الشیخ در کاپ ۲۷ (۲۰۲۲)، امارات در کاپ ۲۸ (۲۰۲۳) و باکو در کاپ ۲۹ (۲۰۲۴) مورد تأکید قرار گرفته است. شرکت‌های فراملی را ملزم می‌کند که نقش حیاتی خود را با «مشارکت دولت‌ها» جهت اصلاح و بهبود مدل تجارت در راستای اهداف اقلیمی ایفا کنند. برخی تحولات بین‌المللی نظیر تدوین اصول راهنمای تجارت و حقوق بشر و پیمان جهانی سازمان ملل متحد و صدور آرای قضایی با استناد اصول فوق و پیوند دادن نظام بین‌المللی حقوق بشر با نظام بین‌المللی تغییرات اقلیمی، نشان از شناسایی مسئولیت مستقل شرکت‌هایی فراملی برای ایفای تعهدات اقلیمی دارد. محکومیت شرکت‌هایی فراملی در مراجع قضایی به لزوم اتخاذ اقدامات کاهش‌ی، هم‌چنین اثر مقیاسی تجارت بین‌الملل را به‌دنبال خواهد داشت. مطابق «اثر مقیاسی^{۷۶}»، منابع از کارکردهای کمتر مولد و پُر ریسک، به سرمایه‌گذاری مجدد در جای پربازده و کم‌ریسک انتقال می‌یابد. به‌عبارت ساده وقتی سرمایه‌گذاری در انرژی‌های فسیلی با ریسک مالی دعاوی اقلیمی مواجه باشد، شاهد سرمایه‌گذاری در انرژی‌های کم کربن خواهیم بود. زیرا مواجهه با دعاوی اقلیمی موجب کاهش قیمت سهام شرکت‌هایی فراملی، کاهش اعتبار و کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری شرکت‌های در صنعت انرژی‌های فسیلی خواهد شد. لذا شرکت‌هایی فراملی جهت ادامه فعالیت مجبور به سرمایه‌گذاری‌های اقلیم‌دوستانه خواهند شد. سرمایه‌گذاری‌های اقلیم‌دوستانه موجب کاهش گازهای گلخانه‌ای و اصلاح الگوی تولید و مصرف انرژی می‌شود. هدف کنوانسیون چارچوب نیز «کنترل انتشار گازهای گلخانه‌ای» و «توسعه اقتصادی به شکل پایدار» می‌باشد که آرای قضایی در تحقق این هدف و تغییر دیدگاه شرکت‌هایی چندملیتی برای انطباق تجارت خود با آینده کم کربن نقش به‌سزایی دارند. دعاوی اقلیمی با هدف قرار دادن انتشاردهندگان بزرگ کربن و شناسایی مسئولیت فردی شرکت‌هایی فراملی در قبال تغییرات اقلیمی موجب تسریع انتقال انرژی خواهد شد. آرای صادره در این پرونده‌ها به‌دلیل قدرت اقتناعی و توان اثباتی می‌توانند در تغییر و اصلاح الگوی نامطلوب تولید و مصرف انرژی تأثیرگذار و قاطع باشند. آرای قضایی تأکید می‌کنند که تعهدات اقلیمی نه تنها در چارچوب معاهدات خاص، بلکه در پرتو قواعد عام و عرفی حقوق بین‌الملل نیز الزام آور می‌باشند. رویکردی که خوانشی جدید از تعهدات اقلیمی ارائه می‌دهد.

75. Lord Robert Carnwath.

76. The ECOWAS Energy Protocol, Signed in (2003).

References

1. Addo, M. K., (2014). *The Reality of the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights*. *Human Rights Law Review*, 14: 133-147. DOI:10.1093/hrlr/ngt041.
2. Agha Seyed Jafar Kashfi, M., (2018). *Environmental Law and Sustainable Development of the Oil and Gas Industry*, Tehran: Majd. (In Persian).
3. Armour, J.; Enriques, L.; Wetzler, T. (2023). "Green Pills: Making Corporate Climate Commitments Credible", *Ariz Law Rev*, 65(2): 285-300. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4190268>.
4. Backstr, K.; Kuyper, J. W. (2024). *The Marrakech Partnership for Global Climate Action (1rd ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press, 200p.
5. Baron, R.; Lanza, A. (2000). "Kyoto Commitments: Macro and Micro Insights On Trading and The Clean Development Mechanism", *Integrated Assessment*, 1(2): 137-144. DOI: <https://doi.org/10.1023/A:1019175614415>
6. Berman, A. (2021). "Between Participation and Capture in International Rule-Making: The WHO Framework Of Engagement With Non-State Actors", *European Journal of International Law*, 32(1): 227-254. DOI: <https://doi.org/10.1093/ejil/chab014>.
7. Bodansky, D.; Brunnee, J.; Rajamani, L. (2017). *International Climate Change Law Get Access Arrow (1rd ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 440p.
8. Borzel, T.A.; Risse, T. (2010). "Governance Without a State-Can It Work?", *Regulation and Governance*, 4 (2): 1-22. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1748-5991.2010.01076.x>.
9. Brechet, T.; Meniere Y.; Picard, P. M. (2016). "The Clean Development Mechanism in a World Carbon Market", *Canadian Journal of Economics*, 49(4): 1569-1598. DOI: <https://doi.org/10.1111/caje.12244>.
10. Brunnee, J. (2002). "COPing with Consent: Law-Making Under Multilateral Environmental Agreements", *Leiden Journal of International Law*, 15(1): 1-52. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156502000018>.
11. Bryant, A.; Griffin, J.J.; Perry, V.G. (2020). "Mitigating Climate Change: a Role For Regulations and Risk-taking", *Bus. Strat. Environ*, 29(2): 605-618. DOI: <https://doi.org/10.1002/bse.2391>.
12. Busch, T.; Cho, C.H; Hoepner, A.G.F.; Michelon, G.; Rogelj J. (2023). *Corporate Greenhouse Gas Emissions' Data and the Urgent Need for a Science-Led Just Transition: Introduction to a Thematic Symposium*, *J. Bus. Ethics*, 182(1): 897-901, <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05288-7>.
13. Campiglio, E.; Dafermos, Y.; Monnin, P.; Ryan-collins, J.; Schotten, G.; Tanaka, M. (2018). "Climate Change Challenges for Central Banks and Financial Regulators Nat", *Clim. Change*, 8(1): 462-468. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0175-0>.
14. Carnwath, R. (2024). *ClientEarth v Shell: What Future For Derivative Claims? (1rd ed.)*. London: Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment, London School Of Economics and Political Science. 8p.
15. CESCR (2017). *State Obligations Under The International Covenant On Economic, Social and Cultural Rights in the Context Of business Activities*, General Comment No.24 (E/C.12/GC/24), Document ,16p.
16. Chan, S.; Hale, T.; Deneault, A.; Shrivastava, M. (2022). "Assessing The Effectiveness Of Orchestrated Climate Action from Five Years Of summits", *Nature Climate Change*, 12(2): 628-633. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-022-01405-6>.
17. CHRP (2022). *Petition Of Greenpeace Southeast Asia and Others v. The Carbon Majors, Republic Of The Philippines*, Commission on Human Rights, Diliman, Quezon City case nr. CHR-NI-2016-0001, Judicial Decision, 170p.
18. Crook J. R. (2004). *The International Court of Justice and Human Rights*, 1 *Nw. J. Int'l Hum. Rts.* 1(2): 1-8. <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/njihr/vol1/iss1/2>
19. Crawford, J., (1998). *State Responsibility*, Agenda item 2, Documents of the Fiftieth Session, First Report on State Responsibility, Special Rapporteur, Document A/CN.4/490 and Add.1-7. <https://legal.un.org>.
20. Cuckovic, B. (2019). "From Equality Towards Equity and Differentiated Responsibilities: A Contemporary International Environmental Law perspective", *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 67 (3): 55-72. DOI: 10.5937/AnaliPFB1903059C
21. Cullet, P. (1999). "Equity and Flexibility Mechanisms in the Climate Change Regime-Conceptual and Practical Issues", *International Environmental Law*, 8(1): 168-188. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9388.00195>.
22. Dumas, L. (2024). "Financial Stability, Stranded Assets and the Low-Carbon Transition-a Critical Review Of The Theoretical and Applied literatures", *Journal Of Economic Surveys*, 38(1): 601-716. DOI: <https://doi.org/10.1111/joes.12551>.
23. DCH (2015). *Urgenda Foundation v The State of the Netherlands*, District Court of The Hague (24 June 2015), ECLI: NL: RBDHA: 2015:7196-Rechtbank Den Haag, 24-06-2015/ C/09/456689/HA ZA 13-1396. Judicial Decision, Available in: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inzien-document>.
24. DCJ (2021). *Milieudefensie and Others v. Royal Dutch Shell PLC and Others*, District Court Judgment (in Dutch), Case Number: C/09/571932/HA ZA 19-379. Judicial Decision, Available in <https://climatecasechart.com>.

25. De Jong D. D.; Amtenbrink F. (2023). *Netherland Yearbook of International Law 2021: A Greener International Law (1rd ed.)*. Netherlands: T.M.C. Asser Press, 281p.
26. De Schutter, O. (2020). *The Connection Between Trade and Climate Change (1rd ed.)*. In the Book: *Climate Change and Human Rights*, Edited By Ottavio Quirico, Mouloud Boumgbar, New York: Routledge/Taylor & Francis Group Press, 573p.
27. Di Salvatore, L (2021). *Investor State Disputes in the Fossil Fuel Industry*. International Institute for Sustainable Development. www.iisd.org/system/files/2022-01/investor-state-disputes-fossil-fuel-industry.pdf.
28. Dietz, S.; Fruitiere, C.; Garcia-manas, C.; Irwin, W.; Raus, B.; Sullivan, R. (2018). "An Assessment Of Climate Action By High-Carbon Global Corporations", *Nat. Clim. Change*, 8(2): 1072-1075. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0343-2>.
29. Doda, B.; Gennaioli, C.; Gouldson, A.; Grover, D.; Sullivan, R. (2016). "Are Corporate Carbon Management Practices Reducing Corporate Carbon Emissions?", *Corp. Soc. Responsib. Environ. Manag*, 23(1): 257-270. DOI: <https://doi.org/10.1002/csr.1369>.
30. ECOWAS Energy Protocol (2003). *Addition to Treaty Of The Economic Community Of West African States ECOWAS Treaty of 1992, ECOWAS Regional Documents, A/P4/1/03*.
31. ECT (1994). *Energy Charter Treaty, Lisbon, European Lifelong Learning Magazine*, 381(34): 35p. <https://www.energycharter.org>
32. Erdogan S.; Yildırım S.; Yildırım D. Ç., Gedikli A. (2020). "The Effects of Innovation On Sectoral Carbon Emissions: Evidence from G20 Countries", *Environmental Management*, 267(1): 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110637>
33. Espósito, C., (2022). *The International Court of Justice and Human Rights (1rd ed.)*, Espósito/Parlett (eds.), *The Cambridge Companion to the ICJ (forthcoming)*.
34. European Union (2022). *Making Mandatory Human Rights and Environmental Due Diligence Work For All (1rd ed.)*. Brussels: European Union Press, 39p.
35. FHC (2005). *Gbemre v. Shell Petroleum Development Company of Nigeria Ltd. and Others, Jurisdictions: Nigeria Federal Court of Nigeria Reporter Info: FHC/B/CS/53/05*.
36. Finizio S.; Angelini, M. (2025). *The Guide To Climate Change and Related Disputes (1rd ed.)*. London: Global Arbitration Review (GAR) Press. 13p.
37. Francioni F.; Chirico, O. (2016). *Untying the Gordian Knot (1rd ed.)*. In *The Book: Climate Change and Human Rights*, Edited By Ottavio Quirico, Mouloud Boumgbar, New York: Routledge/Taylor & Francis Group Press, 573p.
38. Ghasemi, G. A.; Taskhiri, M. S. (2017). "International Legal Personality Of Non-Governmental Organizations", *Public Law Research Quarterly*, 55(19): 215-243. (In Persian). DOI: <https://doi.org/10.22054/qjpl.2017.7789>.
39. Gottlieb C.; Dolmans M.; Wildner A. (2024). "Milieudefensie v Shell-a Pyrrhic Victory For the Oil and Gas Industry?", *Forward Law Review*, 1-5. Available in <https://www.clearygottlieb.com>.
40. Griffin P. (2017). *The Carbon Majors Database-CDP Carbon Majors Report 2017, Carbon Disclosure Project, London, CDP Worldwide Press, 16p*. <https://cdn.cdp.net/cdp-production/Carbon-Majors-Report-2017.pdf>.
41. Grubb, M. (2016). "Full Legal Compliance With the Kyoto Protocol's First Commitment period-Some Lessons", *Climate Policy*, 16(6): 673-681. DOI: <https://doi.org/10.1080/14693062.2016.1194005>.
42. Hale, T.; Smith, S. M.; Black, R.; Cullen, K.; Fay, B.; Lang, J.; & Mahmood, S. (2022). *Assessing the Rapidly-Emerging Landscape Of Net Zero Targets, Climate Policy*, 22(1): 18-29. DOI: <https://doi.org/10.1080/14693062.2021.2013155>.
43. Hampton, S.; Whitmarsh, L. (2023). *Choices For Climate Action: a Review Of The Multiple Roles Individuals play, One Earth*, 6 (1): 1157-1172. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2023.08.006>.
44. Hauser, S. J.; Vaden, T.; Nagatsu, M.; Obeng-Odoom, F.; Eronen, J. T. (2024) *Early Knowledge But Delays In Climate Actions: An ecocide Case Against Both Transnational Oil Corporations and National Governments, Environmental Science & Policy*, 161 (1): 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2024.103880>
45. High Court of Justice (2023). *ClientEarth v. Shell, Case No. BL-2023-00215, Neutral Citation Number: [2023] EWHC 1897 (Ch)*, London, EC4A 1NL, *Judicial Decision*, 25p.
46. Hohne, N. (2005). *Types Of Future Commitments Under the UNFCCC and The Kyoto Protocol post 2012 (1rd ed.)*. Gland, Switzerland: WWF-World Wide Fund For Nature (Formerly World Wildlife Fund Press, 16p.
47. Howard, A. (2017). *Voluntary Cooperation (Article 6) (1rd ed.)*. In *The Paris Agreement On Climate Change: Analysis and Commentary*, Edited by Daniel Klein, Maria Pia Carazo, Meinhard Doelle, Jane Bulmer, and Andrew Higham, Oxford: Oxford University Press, 195p.
48. HRC (2009), *Report Of The Office Of The United Nations High Commissioner for Human Rights on the Relationship Between Climate Change and Human Rights, A/HRC/10/61, Human Rights Document*, 32p. Available at: <https://docs.un.org>
49. HRC (2016). *Report Of The Special Rapporteur On The Issue Of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment Of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, A/HRC/31/52, Human Rights Document*, 21p. Available at: <https://docs.un.org>

50. HRC (2017). *Analytical Study On The Relationship Between Climate Change and The Full and Effective Enjoyment Of The Rights Of The Child-Report Of The Office Of The United Nations High Commissioner for Human Rights*, 35th, A/HRC/35/13, Human Rights Document, 18p Available at: <https://docs.un.org>
51. IACrHR (2025). *Advisory Opinion 32 of 2025: Climate Emergency and Human Rights, Requested by the Republic of Chile and the Republic of Colombia*, Inter-American Court of Human Rights (IACtHR), Advisory Opinion OC-32/25 OF 29. <https://climatecasechart.com>.
52. ICJ (2025). *Obligations of States in Respect of Climate Change, Abbreviation, Acronym and Shortened form*, Advisory Opinion of 23 July 2025. Cour internationale de Justice, <https://www.icj-cij.org>.
53. IPCC (2007). *Climate Change 2007: Synthesis Report (1rd ed.)*. Contribution Of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report Of The IPCC [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A.]. Geneva, Switzerland: IPCC Press, 104p.
54. Johannsen B, Kotze L. J., Macchi C. (2025). *An Empty Victory? Shell v. Milieudéfensie et al 2024, The Legal Obligations Of Carbon Majors, and the Prospects For Future Climate Litigation Action*, *Review of European*, 34 (1):270-278. DOI: <https://doi.org/10.1111/reel.12604>
55. Karim A.E.; Albitar K.; Elmarzouky M. (2021). "A Novel Measure Of Corporate Carbon Emission Disclosure, The Effect Of Capital Expenditures and Corporate Governance", *Journal of Environmental Management*, 290 (1): 1-20. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112581>
56. Karl, T.R.; Trenberth, K.E. (2003). "Modern Global Climate Change", *Science*, 302 (1): 1719-1723. DOI: <https://doi.org/10.1126/science.1090228>.
57. Kell, G. (2005). "The Global Compact Selected Experiences and Reflections", *Journal Of Business Ethics*, 59 (2): 69-79. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-005-3413-0>
58. Kolk A., Pinkse J. (2008). *A perspective On Multinational Enterprises and Climate Change: Learning From 'an Inconvenient Truth' and Quest*, *J. Int. Bus. Stud*, 39(8): 1359-1378, DOI: <https://doi.org/10.1057/jibs.2008.61>
59. Kolk, A.; Pinkse, J. (2005). "Business Responses To Climate Change: Identifying Emergent Strategies", *California Management Review*, 47(1): 6-20. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/41166304>
60. Kornov L, Christensen P, Nielsen E (2007). "Environmental impact assessment", In: Kørnøvl, ThraneM, RemmenA, LundH, Editors, *Tools for Sustainable Development*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 1(1): 353-374. <https://vbn.aau.dk/en/publications/>.
61. Krabbe, O.; Linthorst, G.; Blok, K.; Crijns-Graus, W.; Van Vuuren, D.P.; Höhne, N.; Faria, P.; Aden, N.; Pineda, A.C. (2015). *Aligning Corporate Greenhouse-Gas Emissions Targets With Climate Goals*, *Nat. Clim. Change*, 5(1):1057-1060. DOI: <http://dx.doi.org/10.1038/nclimate2770>.
62. Leary, D.; Psychopathy, B. (2010). *The Future Of International Environmental Law, (1rd ed.)*, New York: United Nations University Press, 348p.
63. Li, M.; Trencher, G.; Asuka J. (2022). "The Clean Energy Claims Of BP, Chevron, ExxonMobil and Shell: A Mismatch Between Discourse", *Actions and Investments*, *PLoS One*, 17(2): e0263596. [1] DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263596>
64. li-Pedersen A. (2018). *The International Legal Personality Of The Individual, (1rd ed.)*. Oxford: Oxford University Press, 25p.
65. Macchi C.; Zeven, J. V. (2021). "Business and Human Rights Implications Of Climate Change litigation: Milieudéfensie et al. v Royal Dutch Shell", *Review of European*, 30(3): 1-7. DOI: <https://doi.org/10.1111/reel.12416>
66. Mares, R., (2014). *Corporate and State Responsibilities in Conflict-Affected Areas*. *Nordic Journal of International Law*. 83 (3): 293-346. Doi:10.1163/15718107-08303004.
67. Marshall, F. (2010). *Climate Change and International Investment Agreements: Obstacles Or Opportunities (1rd ed.)*. This paper Is a product of IISD's "Bali to Copenhagen" Trade and Climate Change Project, Winnipeg: International Institute For Sustainable Development Press, 90p.
68. Mauro M. R. (2024). "Energy Security, Energy Transition, and Foreign Investments: An Evolving Complex Relationship", *Laws*, 13(4): 1-21. DOI: <https://doi.org/10.3390/laws13040048>
69. Muller, B. (2018). *Article 6: Market Approaches Under the Paris Agreement*. Oxford: European Capacity Building Initiative. https://www.ecbi.org/sites/default/files/Article%206%20Final_1.pdf
70. Mehling, M. A.; Metcalf, G. E.; Stavins, R. N. (2017). *Linking Heterogeneous Climate Policies (Consistent With the Paris Agreement) (1rd ed.)*. Cambridge: MA: Harvard University Press, 48p.
71. Nakhaei, S., (1400). *Climate Change: Causes, Consequences, Solutions, Global Conventions*, Isfahan: Mana. (In Persian).
72. OECD (2011). *OECD Guidelines for Multinational Enterprises, (1rd ed.)*. Paris: OECD Press, 95p.
73. Paiement, P. (2023). 'Reimagining the Energy Corporation: Milieudéfensie And Others v Royal Dutch Shell Plc (1rd ed.)'. In D Dam-de Jong and F Amtenbrink (eds), *Netherland Yearbook of International Law 2021: A Greener International Law-International Legal Responses To The Global Environmental Crisis*, Netherlands: T.M.C. Asser Press, 281p.
74. Parikh Jyoti, K. (1995). "Joint Implementation and North-South Cooperation For Climate Change", *International Environmental Affairs*, 7(1): 22-41. Available in: <https://Documents.Worldbank.org>
75. Pennings, E. (2024). "Climate Litigation Brief #4/2024: The Hague Court Of Appeal, Shell Plc and Others v Vereniging Milieudéfensie and Others-Judgment", *Climate Change Litigation institute and Carbon & Climate Law Review*, 4 (1): 1-12. Available in: <https://www.lexxon.eu>
76. Phillip Paiement & Corina Heri, (2025). *Strengthening International Climate Obligations beyond Paris: Situating the ICJ's Opinion within a*

- Comparative Legal Context, *Völkerrechtsblog*, 14. (08): 1-15. Doi: 10.17176/20250814-122332-0
77. Pierre, J. D.; Tupsee, R. S.; Mungroo, Z. B. A. (2025). Call For Input 2025-Ownership Of Account Holdings in The A6.4 Mechanism Registry, 'Legal Implications Of Control-Based Versus Ownership-Based Frameworks in Carbon Market Registries: A Case Study Of The Article 6.4 Mechanism Under The Paris Agreement, Available in: <https://unfccc.int>, 48p.
78. Pinkse J.; Kolk, A. (2012). "Addressing The Climate Change-Sustainable Development Nexus: The Role Of Multi-stakeholder Partnerships", *Business and Society*, 51(1): 176-210. DOI:10.1080/0969160X.2014.885196
79. Prakash, A.; Potoski, M. (2007). "Investing Up: FDI and The Cross-Country Diffusion Of ISO 14001 Management Systems", *International Studies Quarterly*, 51(3): 723-744. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2007.00471.x>
80. Reis Riani, R., da Costa, F., Chai, C., Carneiro, M., Galvão Basílio, D. and Martins Batalha, G. (2023) Private Regimes and Global Environmental Governance: Soft Law as an Instrument to Address Common Environmental Issues. *Beijing Law Review*, 14 (1): 1523-1540. Doi: 10.4236/blr.2023.143082.
81. Ren, C. (2022). Carbon Emissions Trading Market Mechanism Design: Perspectives Of Legal Economics, Conference: 2021 International Conference On Social Development and Media Communication (SDMC 2021), *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 631(1): 1204-1212. DOI: 10.2991/assehr.k.220105.222
82. Richardson, B. J. (2005). "The Equator Principles: The Voluntary Approach To Environmentally Sustainable Finance", *European Environmental Law Review*, 14(11): 280-290. DOI: <https://doi.org/10.54648/eelr2005041>.
83. Riedel, A. (2016). The Human Rights Responsibility Of The Private Sector (1rd ed.). In the Book: *Climate Change and Human Rights*, Edited By Ottavio Quirico, Mouloud Boumghar, New York: Routledge/Taylor & Francis Group Press, 573p.
84. Rioseco, S. (2023). "Conferences Of The Parties Beyond International Environmental Law: How COPs Influence The Content and Implementation Of Their Parent Treaties", *Leiden Journal of International Law*, 36(3): 699-719. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0922156523000110>.
85. Ruggie, J. (2011). "Guiding Principles On Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy", Framework, UN HRC, 2011, UN Doc. A/HRC/17/31, 27p.
86. Sakib S.M.N., (2021). The Impact of Oil and Gas Development on the Landscape and Surface in Nigeria, *Asian Pacific Journal of Environment and Cancer*, 4(1): 9-17. DOI:10.31557/APJEC.2021.4.1.9.
87. Saleh Majd, H.; Zamani, S. G.; Alizadeh, M. (2021). "The Impact Of The United Nations On The Development Of The International Legal Status Of Non-Governmental Organizations", *Legal Research Quarterly*, 91(23): 185-212. DOI: 10.22034/JLR.2020.149874.1240. Available from: <https://sid.ir/paper/378402/fa>. (In Persian).
88. Solntsev, A.; Magomedova, S. (2023). Transnational Corporations, Climate Change and Human Rights (Milieudéfense Versus Royal Dutch Shell), In Book: *Current Problems Of The Global Environmental Economy Under The Conditions Of Climate Change and The Perspectives Of Sustainable Development* (1rd ed.). Switzerland: Springer International Publishing AG Press, 229p.
89. TCC (2016). *Dominic Liswaniso Lungowe and Ors v. Vedanta Resources PLC and Konkola Copper Mines PLC*, EWHC 975 (TCC), Case No: HT-2015-000292, Judicial Decision, paras 52-53. Available in <https://climatecasechart.com>.
90. Thabane, T., (2014). Weak Extraterritorial Remedies: The Achilles Heel of Ruggie's Protect, Respect and Remedy Framework and Guiding Principles. *African Human Rights Law Journal*. 14 (1): 43-60.. www.pulp.up.ac.za
91. The Hague Court Of Appeal (2024). *Shell Plc In Appeal*, Court Of Appeal The Hague, (Milieudéfense and Others v. Royal Dutch Shell PLC and Others), ECLI: NL: GHDHA: 2024: 2100, Case Number Court Of Appeal: 200.302.332/01. Judicial Decision, 44p. Available in <https://climatecasechart.com>.
92. UN (2002). *Report Of The World Summit On Sustainable Development Johannesburg, South Africa*, (DHLAUTH)596591, A/CONF.199/20, New York: UN Press, 170p. Available In <https://docs.un.org>.
93. UN (2009). *Draft International Convention On The Regulation, Oversight and Monitoring Of Private Military and Security Companies, Mandate Of The Working Group On The Use Of Mercenaries as a Means Of Violating Human Rights and Impeding the Exercise Of The Rights Of Peoples To Self-Determination*, A/HRC/WG.10/1/2. Geneva: UN Press, 39p. Available In <https://docs.un.org>.
94. UN (2012). *The Future We Want, Outcome Document Of The United Nations Conference On Sustainable Development Rio De Janeiro* (1rd ed.). New York: United Nations Press, 41p. Available in <https://docs.un.org>.
95. UN (2024). *Overview Of The Implementation Of The Human Right To a Clean, Healthy and Sustainable Environment*, A/79/270, New York: UN Press, 21p. Available in <https://docs.un.org>.
96. UNFCCC (2007). *Bali Action Plan, Report Of The Conference Of The Parties On Its Thirteenth Session, Held in Bali FCCC/CP/2007/6/Add.1 Decision 1/CP.13 and Decision 3/CP.13*, Geneva: UN Press, Decisions COP, 60p. Available at: <https://unfccc.int>.
97. UNFCCC (2009). *Copenhagen Accor, FCCC/CP/2009/11/Add.1, Decision 2/CP.15, Decisions COP*, 43p. Available at: <https://unfccc.int>.
98. UNFCCC (2016). *Adoption Of The Paris Agreement, UN Doc CCC/CP/2015/10/Add.1 (29 January 2016) Decision 1/CP.21*, 27p. Available at:

<https://unfccc.int>.

99. UNFCCC (2016). *The Marrakech Partnership For Global Climate Action (MPGCA), The Twenty-Second Session Of The Conference Of The Parties (COP 22)*, 34p. Available at: <https://unfccc.int>.
100. UNFCCC (2023). *Outcome Of The First Global Stocktake, FCCC/PA/CMA/2023/16/Add.1, Decision/CMA.5*, 75p. Available at: <https://unfccc.int>.
101. Vadi, V. (2016). *Interaction Of Human Rights, Climate Change and Support For Foreign Investment (1rd ed.)*. In the Book: *Climate Change and Human Rights*, Edited By Ottavio Quirico, Mouloud Boumghar, New York: Routledge/Taylor & Francis Group Press, 573p.
102. Weinhofer, G.; Hoffmann, V.H. (2010). *Mitigating Climate Change-how Do Corporate Strategies Differ?*, *Bus. Strat. Environ*, 19 (1): 77-89 DOI: <https://doi.org/10.1002/bse.618>.
103. West, E. (2023). *Decoding Amazon's Climate pledge: Public Relations and The Platformization Of Governance (1rd ed.)*. In P. Smith, A. Monea, & M. Santiago (Eds.), *Amazon: At The Intersection Of Culture and Capital Press*, Pp. 269-286.
104. Williams, O. F. (2022). *The United Nations Global Compact: What Did It Promise?*, *Business Ethics and Leadership*, 122 (1): 241-251. DOI:https://doi.org/10.1007/978-94-024-2111-8_20.
105. Zamani, S. G.; Ziaei, S. Y. (2011). "Generalizing The System Of International Responsibility To Non-State Actors With an Emphasis On Separatists", *International Law Journal*, 45 (1): 53-83. DOI: 10.22066/CILAMAG.2011.16891. Available in: <https://www.cilamag.ir>. (In Persian).

